Уляна Кравченко.

Наш Архієрей.

Життя Його?
О, як великий зміст!..
Під тягарем — аж рветься ямб
і гнеться рим...
До Величі —
не надається дитирамб...
— — — — — — — — —
В душі моїй — як візія свята —
являється в одно — фрагмент з життя:
З низів землі — монах-аскет —
звертає хід — в країну звізд —
аж там —
куди щезає суєта суєт —
де розцвітає цвіт Вершин:
Містична рожа!
Де кожний чин —
це — Служба Божа!
Там — де любов —
кладе — на вірі спертий — фундамент —
під єдности святої храм...
Там — перед Вишним —
зєднав і долю Він свою
з важкою долею Народу свого...
— — — — — — — — — —
Сузірря вічности хилилось перед Ним...
— — — — — — — — — —
І бачу знов:
Вершник і Церкви Князь,
озарений бажанням неземним —
бере до рук керму — провід —
паломництва в Єрусалим...
— — — — — — — — — —
Для нас убогих і підданих —
вертає світ — днів довго жданих
і блиск надій на ясне завтра
і тихне туга за колишним...
— — — — — — — — —
І бачу знов —
момент з життя —
із днів — коли нам світ погас —
коли шаліла заверюха —

коли вампир —
пив нашу кров —
коли народ —
слугою був у рідній хаті...
Я бачу Він — Пастир —
не покидає Стада —
благословить... молитвою скріпляє нас...
скріпляє духа...

— — — — — — — — — — —

Гей, смутку необнятий...
Я бачу похід царських рот...
Тернистий шлях —
в Суздальський манастир...
Та Він — Князь-Митрополит —
Він вищий від погроз-обид —
від муки...
Молитва в нього на устах —
з благословенням руки...
Він молиться за нас...
Молитва — це ж принос великий...
покріплення сосуд...
душам дає тріюмф і перемогу...

— — — — — — — — —

І не ликує ад —
московська грязь...
Паде царат...
Вертає князь
між рідний люд...

— — — — — — — — —

І бачу знов —
Його життя:
це та всеобіймаюча любов...
Все ті святі вогні палають...
Пастирський кожний лист —
І не лячний нам бурі свист —
Пастир показує дорогу —
до ясних звізд...

— — — — — — — — — —

І бачу знов —
всеобіймаюча любов —
і над мистецтвом держить прапор...

— — — — — — — — — —

Життя Його?
Який великий зміст!..
Сузірря вічности схилилось перед Ним.

— — — — — — — — — — —

І гнеться рим...

— — — — — — — — — — —

Жертвоприносені дарунки княжі...
Діла Його — тривким письмом —
записані у книзі наших дій —
виковані в ґраніті...
Я чую як лунає хор —
народ ввесь голосом — мов криця дзвону —
співає Церкви Князеві —
ритмічну Антифону...

Уляна Кравченко.

Надії Свято.

Надії Свято... Біла казка
та ніч свята... та ніч Різдва...
Сіяє зірка золота...
„Новая Радість!“
Знов і знов
в душі і віра і любов —
в душі до всіх — до всего ласка...

— — — — — — — — — — — — — — —

На липовий поріг стаю
і піснею Її вітаю,
ту нашу зірку золоту!
Благословенна будь нам зоре,
ти нам несеш цілющий лік
на смуток наш... на наше горе...
Благословенна будь —
ти нам показуєш ту путь —
де наша ціль — мета...
Ти нас — хоч раз — хоч раз у рік —
єднаєш, зіронько, в одно!

— — — — — — — — — — — — — — —

І знов беру просфору в руки —
І побажання у душі
Тим — що із нашої Сімї:
— Хай сумніву минуть Вас муки!
Одна нам Зірка Золота!
І спрага Волі в нас одна!
Безсилий ворог проти злуки!
Поєднані — поборем зло!...

— — — — — — — — — — — — — — —

Пливуть пісень різдвяних звуки,
пливуть немов із срібних лір...
як України ввесь простір
один укійний ритм коляд...
З душі щезає тінь зневір —
і земний ад
змінається у рай...
Ми бачимо вільний наш край...
Хоч раз у рік... хоч раз у рік,
як родиться Бог чоловік,
ми сильні вірою — як діти,
для нас цвітуть містичні цвіти...
— Ми всі одні — із нами всі
із нами і Вони...
Всі з нами Дорогі та Милі
і Ті... що шляхом жертв ішли...
Ті — що спочали у могилі...
Вони — із нами Всі...
Єднає нас таємний чар...
У серці іскорки розтліли
у ватру... у пожар
і сильні ми, щоб стати чином...
— — — — — — — — — — — — — — —
Благословенна будь нам, Зоре,
з новородженим Божим Сином!...

Улас Самчук.

Волинь.*)

(Продовження).

Вертаючись пізно, в ночі до дому Матвій міркував як і що його діяти, щоб дістати грошей. А тут ще і праці стільки все нової й нової прибуває. Хоч розірвись. Коли б він мав хоча порядного хлопця дома, який би міг принаймі з худобою вибратись. А то ж сам і до оранки. Сам і за бороною. Сам і коні напій. Сам до млина. А тут ще дві купівлі. Ні. Тут тобі лишається тільки поворозок на горло і до банти. Більш нічого.

Що середи в маленькому місточку Мезічі ярмарок. Другого дня і була якраз середа. Сльотило, шугає вітер. Але не дивлячись на це шляхом до Мезіча зрання тягнулась ціла валка возів. Хто веприка везе. Хто вівці. Де у кого за возом ялівка тягнеться,

*) Гл. „Дзвони" ч. 1, 2, 3, 4, 5, 9 і 10 1932.

Все це мало піти на викуп землі. Всі завдаток готували, не знаючи навіть, чи що з тієї купівлі вийде чи ні. По перше не було ще остаточних відомостей, щодо продажі взагалі, по друге вписалось стільки люду, що тих пара сотень десятин ледви чи й вистарчать. Прийдеться декого скреслювати, декому зменшити кількість поля.

Матвій то ще не їхав на ярмарок. Не дбаючи про домашні справи, він мусів знову тіпати в село до двора на зборище. Треба ж до пана. Переговори, сяке, таке... Словом, коли вже завяжешся, то мусиш тягнути. Хоча правда, громада не дала йому повного уповажнення заступати перед паном її інтереси, але воно виходило якось само від себе. Матвій і туди, Матвій і сюди, Матвій робить, а решта думає та говорить.

Ще зовсім ранок, а коло ганку товчеться з-пів сотня люду... Така зборня, хоч куди. Скільки тут переговориться, скільки перерегочеться... Багато господарів оббивали пороги ганку, щоб яку позику дістати. Але дістати її не так легко. Перш усього давалось пайщикам...

То, трясця-ма, казали: запишись Семене в пайщики та запишись. Ні, різал-ма. Не записався... А тепер облизня не позику дістанеш, — так міркує собі дядько Семен.

Але все таки банк цей був єдиною надією села. Шкода, що має його тільки „панська часть". „Казьонці" не мають ніякого банку, але зате мають порядний „трахтир" (шинок). Загалом з „казьонців" господарі, як з клоччя батіг. Сама голота.

На позику в банку чигало з сотня людей. Кожний пайщик сподівався, що йому не одмовлять, а хто багатший і з непайщиків, то також не тратив надії. До того люди збували, що могли. Будинки, худобу, одіж, пашню, овочі. Де у кого добре зародили яблука. Той з десяток пудів конюшини припас. У того хміль нічого вдався.

Але тут ще виникла одна справа, якої вчора ніхто не торкався. Хтось з чоловіків подав думку, що не варто до купівлі допустити „казьонців". Двір, мовляв, належить до „панської" частини села, то і викупити мають його „свої". Вони, мовляв, мають манастирську землю. Нехай ждуть та Богу моляться.

Ця думка припала до вподоби майже усім паньщизняним і з приводу цього розпочалися нові колотнечі.

— Не допускати! Геть з „казьонцями"! „своїх" є досить! — гукає дехто.

— Ага! Он стільки „наших" нічого не дістали, а „ті" позагарбували собі цілі нивки.

— А що то за „свої" та „ті"? Всі ми люди і всі хочемо жити! — гукає котрийсь з „казьонців".

— То жий собі. А до нас не лізь.

І галас розростався та розростався. Кричали вже не лишень баби, а й чоловіки.

Тоді „казьонці" заявили, що коли на те пішло, то землі ніхто не купить, бо панові все одно чи „казьонці" чи „панські"

Хто дасть кращі гроші, того і земля. А вони таку ціну зібють, що чорти-два хто купить.

Воно дійсно при такому стані ціну можна чорт зна як надути. Мусів таки вмішатися Матвій. Він сам не належав ні до одної частини. Він пропонує порозумітись. Поле, одною третиною своєї площі, клином врізується у володіння „казьонців“. Він думає, що „панським“ не буде кривди, коли той клин викуплять уже ті. Їм то під порогом і як-ніяк і вони хочуть щось купити. Що правда, то правда.

Це знову не задовольняло ні тих, ні других. — Там, нарікали „казьонці“ мочарі одні та взгіря...

— Дивись. Він один з другим хотів би, щоб йому отак одразу! — прошу! Зводьте собі вибрати, де ви хочете. А дiдька лисого не хочете.

— Подавись ти ним сам. Ось що нам з вами тут зуби чесати. Підем до пана, виберем, де самі захочемо і шабаш...

— Люди добрі, — почав Мартин. Ви ж самі знаєте, що не штука отак натякати язиками, але штука робити діло. Ціну збити потрапить всякий дурень, але нам ходить про те, щоб її не до гори, а вниз збити. І я так міркую: як собі ви хочете, а до згоди прийти треба. Знаємо добре, що це остання продажна земля. Також знаємо, що належить вона таки справді до „панської“ частини. І тут треба поступитись і тим і тим, щоб бува не вийшло так, як то у байці, про ті два козли сказано... Не буде тут ні тим, ні іншим кривди, коли згодяться на те, що пропонував дядько Матвій.

— Ага! Ви хитрий. Собі більше хочеться — бурчав котрийсь

— А в голос передавалось.

— Ні. Коли ми не матимем такого ж права до купівлі, як і ті, то нічого й балакати. Правду я кажу?

— Та „звєсно“ правду! Правду! — загомоніли „казьонці“.

Так минув день, а до згоди не прийшло. Матвій з Харитоном ходили знов до двора і знов дарма. Пан ще не вернувся. Ціле село в напрудженню. Балачка тільки про землю та сварка „казьонців“ з „панськими“. Йдучи до дому, дядьки широко розкидаються руками, горлують. У кожного обличчя червоне, поважне. Кожному хочеться якнайбільші правди висказати. Збереться до хати кілька „казьонців“ з парою „панських“ і зараз починається...

— Ех, людоньки! — каже один дідок. Що тут сваритися. Наша біда й ваша біда — що тут їх порівнювати? Ну і чого тут сваритися? Земля ж дар Божий. Кому треба, хай бере.

— Е, діду. То за ваших часів так думали. Дещо треба гризтись за землю. Колись вам давали, — не брали. А тепер не дадуть, то самі добємось. Так — то, діду...

— Ну, — махнув рукою дід. — Вузький стає світ. То-то й горе. Множиться люд... То-то...

Настя все таки раділа. Як-не-як, а сім десятин шмат поля. Їй робота не така тяжка. Все легко з рук іде. А там, через

пару років, ще зотри і маєш десять. На десяти можна вже себе господинею почувати.

Але коли вечором, голодний, зморений, вернувся „він“ та розказав про сварку та нарікання, то руки в неї знов опустилися. І що йому робити? Отак працюй, працюй, тягни оте ярмисько, а чи з того що буде, чи ні, один Бог знає. Те що он Василь через лиху погоду зовсім до дому не приходить, а їй хоч роздерись. Бігає цілий день, як навіжена.

— Ну, а як Володькове око?

— Та, нічого. Вже либає.

Матвій перевязав його, оглянув... Видно було що гоїться. Але ще він поноситься з ним.

Другого ранку палкує Матвій знов до села. Погода зовсім стала гидка. Розсльотилось. Грязюка, що в постолах йти і не думай. І Матвій натягнув свої дорогоцінні чоботиська, які ховав лише на свято, неділю та на всякі „оказії“. Чобітьми тими не раз він вихвалявся: — от чобіт то чобіт. Два роки вже, а тільки раз підметки дав...

Коло банку знов повно люду. Невеличка саля банку битком набита, бо на дворі дощ і дощ. Гармідер, сварня, суперечка. Дехто навіть за цурупалок тримається, так би і вгамаздив ним в лоб другому. Багато людей і завдаток з собою поприносили.

Але пана іще не було. Аж щойно по полудні, приніс хтось вістку, що „вже є“. Народ заворушився... Гуде, мов вулий. Ніщо їх тепер не втримає, а згоди між „казьонцями“ та панськими“ як не було, так і нема. Вони ставлять справу руба. Як не нам, тсй не вам. А „панські“ вперлися і не хочуть відпустити посторонків. Але як приїхав пан, „панські“ зобачили, що далі сперечатись нікуди. Хоч не хоч, а миритись треба Ні, то все шкереберть. До того між „казьонцями“ багато всяких свояків. І того кум, у другого сват, ті знов брати... Ех, все одно. Що його сперечатися. Хай купують, як можуть. На цьому й погодились.

До пана пішли від „панських“ Матвій, від „казьонців“ незамітний, щуплий чоловічина Горбаєць. Це не прізвище. Це так звуть його лишень по вулишньому.

Обом дядькам прийшлося таки довгенько посидіти в передпокою, бо пан, „щойно приїхали“ і „відпочивають“. Обидва чекали терпеливо і мужньо. Переступаючи з ноги на ногу, мнучи в руках кашкети, вони так ждали б тиждень місяць, рік, а не сіли б на оті тендітні стільці. „Сядиш, а воно тобі трісь і провалилось. Ну й що тоді?, — міркує Матвій. І дійсно, що тоді.

По кількох годинах чекання вийшов нарешті живий, веселий панок. Не дивлячись на його тяжку туску, він вертівся як на гарячому. Обличчя його ходором ходило. Очі запливали якимись капшунами і він безперерви ними либав.

Зачав не відразу про купівлю, а з іншого. Він добре знає Матвія. Знає, вже тому три роки, коли Матвій перебрався на хутір. Він часто ходив і ходить туди з Ониськом ловити раки,

ото ж завжди приходилось проходити коло Матвієвого обістя. Ну, як там живеться? Чи не скучно на безлюдді? Чи не страшно? Ее, пане, як є досить праці, то ніколи скучати, провадить Матвій. А чого б було страшно? Страшно тоді, коли нічого в рот вложити...

Панок дрібно й зручно регоче... Так — так — так. Правду, кажете. Ій-Богу, правду. А щодо того, що врот вложити... Він думає, що Бог боронив нас до цього часу, боронитиме й далі.

А Матвій поважно похитував головою. Горбаєць скандив фальцетом.

— Бува... Буває тяжко...

— Підчас Турецької війни у 77. й 8. році, так таки не було чого в рот вложити. Щенята малими дітьми голодали.

Так гуторячи, добрались до „землі". Матвій знав, що з цим паном треба розмовляти розумно, розважно. Що цим можна багато зискати, а тому не шкодував своїх мудрощів фільософських. Але що з того. По часі, пан, напів смішки, напів з жалем почав, що продажа Заставя ще не остаточно вирішена. „Ех, знаєте, казав. Княгиня має з тією землею якісь заплутані справи. Мабуть прийдеться людям зачекати до весни. Є чутки, ніби земля ця дуже заставлена й перезаставлена в ріжних банках, а тому то й хотіла княгиня якнайшвидше продати її. Але дворянський банк має до маєтку якісь претенсії і чи не хоче він продати той маєток сам... Словом, як бачите. Я сам є цілком дурний.

— От-тобі й на. І то з цим прийдеться нам до людей звертатися?..

— Що робити — розвів нам руками. Думаєте, мені це так дуже приємно...

— Ну... воно звісно... Кому то може бути приємним — сказав Горбаєць.

— Головне, люди — дехто — навіть худобу збули, найбільше за безцінок...

Матвій не знав що має далі казати, почухав за правим ухом і намірився до виходу. Панок хотів би ще погуторити. Він також шкодує людей, але чого вони так кваплятьея... Отак не сіло не пало й давай бабо сало. Це ж не горить, а з панами, знаєте, треба по панськи, обережно. Ха-ха-ха.

Матвій глибоко зідхнув, помняв у руці шапку — Ну... і почухав носа... тупнув на місці, не знаючи що його оце сказати.

— Значить покищо ніякої купівлі не буде?.. — спитав нарешті, для більшої певности, мабуть.

— Значить не буде — відповів пан.

— Ну, так що ж, дядьку Матвію? Підем, що? — говорив Горбаєць.

— Підем. Бувайте здорові, пане...

— Йдіть здоровенькі, люди добрі. Знаю я, що воно того... прикро, але як бачите... Все то від тих, там, на горі, залежить.

Матвій почував, ніби на нього зненацька сто пудів наложили. Аж пригнувся... Тьху! Бий тебе лиха година. І то нароблять такого тарараму, а з того всього пшик...

Але ще гірше вплинула ця вістка на юрбу селян, що купчились майже коло самого панського порога. Дощ не дощ, сльота не сльота — їм байдуже. Вони на те й мужики, щоб чекали.

Матвій виліз з панських покоїв попереду, Горбаєць за ним. Першим Матвієвим словом було:

— Йдіть ви, люди добрі, до дому. Ніякої в чорта тут купівлі. Все то було... і він негарно докінчив речення.

Селяни повитріщували очі. Коротеньку хвильку нічого не було чути, а отямившись і усвідомивши собі значіння сказаного Матвієм почали кричати:

— Як то? Що то ви, дядьку Матвію? Жартуєте, що?

— Як то? Що? Та? Та це не може бути!.. Го-го-го! — Тата-та! — заклекотала юрба.

— А що ж пан казав?

— Та нічого. Сказав: чекайте. Може на весні що вийде. Княгиня обанкрутилась.

— От тобі й маєш. А тут такого шелесту наробили. От і накупили... Воно завше з великої хмари дощу не буває... Отак то воно...

— А так, так! — підтакували мужики.

А дощ кресав. Грязюка по коліна. Осінній день швидко догоряв. Пітьма тяжачою масою наповзала на землю.

— —

— Воно то, Господоньку мій, як подумаєш... Хто його знає. Може воно для нас і краще — говорила вечором Настя, коли Матвій розповів їй висліди купівлі. — Ти но лишень роздумай... Набрати його не штука, але чи потягли б ми стільки. Легко сказати пятьсот одному Лебедцеві. А, хай йому частець... Але ті бідні людиська, що отак забезцін позбували худобу... Хто тільки з того мужичиська не наглумиться...

Батько мовчав і думав. Злість його брала. Отак даремно стратив кілька робочих днів, а тут навколо ще стільки необробленого. І корчунок, і зябля.

Володько поправляється досить швидко. Око починало дивитись і майже не потрібно було його обвязувати. У хаті він знімав обвязку. Через погану погоду Василь, траплялось, по кілька день не приходив до дому, а залишався ночувати в селі, у когонебудь з рідні.

Собачка мусів Володько тихцем доглядати сам. Він швидко ріс і Володько боявся, що довше ховати його не буде можливости. А що то скажуть мама? Ну, хай хоч виросте такий, щоб брехав. Мама можливо згодиться, коли він брехатиме. Вони тільки не хочуть мати на господарстві дармоїда. Їв песик не одні тільки помийки з муки, а й кусочки розмоченого хліба і тощо.

Одночасно продано Маньку Куцохвосту і Володько пас лише одну Раду та теличку. Це було йому на руку, бо все таки менше пасти двоє ніж троє. А Манька пішла на люди. Вісім роким прожила вона у Матвія, привела вісім бичків і ні-

одної телички. Що рік, то й бичок. Але яке молоко давала. Густе, товсте. Як спариш, так під шкілкою саме масло. Коштувала вона тридцять вісім рублів ще молодою, а продали її за пятдесяг. Ну, але вона тепер так виглядає, як тоді. Тепер це корова, а тоді Бог зна що було. Шкіра та кості. Куплена вона від одного мужика з Будаража.

Під кінець жовтня починало примерзати і Володько міг пасти по житах. Пашні так рушились, розходу як оком глянеш, шкоди ніде, навіть капусти по городах вже спрятані — розкошуй! Але Володько все таки пильно стеріг худоби. Рада, видно, дуже скучала за Манькою, безперестанку ревіла. А боронь Боже, худобу яку здаля вглядить, задере хвоста й лови її. Володько нераз набігається як дурний, що й ніг не чує вечором. Біжить, бувало, за коровою і просить її: — На-на-на! Рабенька, на! А як не слухає, він починає підносити голос: — А куди ти біжиш, щоб тобі повилазили?!. Куди Рада!.. А здохла б ти!... — Але хіба вона цього слухає? Роби що хоч, та й нічого робити. Хіба що плакати. Але ж й плач не поможе.

Не легка то праця пасти таку навіжену худобу, Тажко вистояти ж коло неї цілий день. До того ще Володько, коли відходив дещо від дому та залишався на такій самоті, що довкруги на десяток кільометрів ні живої душі, починав задумуватись, забуватись, де він і що він робить. Нові околиці, ліс, долина, яр, так звані Вали, де, кажуть, колись був якийсь замок чи що, полонило малого зовсім. Він починав знайомитись з місцем, шибав думкою далі, туди десь, де не видно, за обрій.

Василь Лімниченко.

Моїй доні.

Ти йшла з серпанком на головці
Уся в білесенькім суконню,
Ти йшла, а я тремтів од щастя,
Чи тямиш, моя доню?

Ти йшла, заквітчана квітками
Й тримала неню за долоню,
Ти йшла, мов янгол, до престола,
Чи тямиш, моя доню?

Ти йшла до першого Причастя
Уся мов скупана у сонцю,
Така пречиста, ясна, красна —
Чи тямиш, донцю, донцю?

о. Т. Жевуський.

Середні віки й Византія

У статті „Начерк відродження католицької думки у світовій літературі", поміщеній в „Дзвонах" чч. 2, 3,4-5 1931 і 4 та 7—8 1932), Шановний Автор між іншим довше спинився над творчістю Льва Блюа. Для ліпшого пізнання того визначного французького письменника подає ось тут Автор тієї статті дуже цікавий виїмок з його творів враз зі своїми замітками. *Ред.*

Трудно говорити про авторів, яких діла незнані. Щоби дати зразок творчости Блюа, подаємо тут читачеві кілька сторінок, переложених з великого роману „Убога невіста" („La femme pauгe"). Сам автор уважав той роман за свій дуже основний твір, де більше є деґресії й дискусії, чим того, що називаємо в романах акцією. Під тим оглядом зближається він до способу писання Достоєвського. Можна сказати, що головним героєм того роману є Бог в переживаннях ріжних людей. Знаходимося в середовищі убогих артистів, які прямують до ідеалу, але їх переслідують зависні, матеріялістично настроєні „буржуї". Сторінка, яку перекладаємо, зясовує нам докази одного з тих артистів (є ним сам автор) на велике значіння й світову ролю Византії в християнськім мистецтві.

Marchenoir — Чорноступ це є уосіблення самого автора. В словах Чорноступа стрінемо висказ нинішної туги за єдністю християнської суспільности Сходу і Заходу, котру мимо всього практикували середні віки і то за єдністю, в котрій вони жили тому, що може так, як ніколи потім не прийдеться цього чинити, уміли вони жити Папою.

Отсе текст Льва Блюа:

„Звичайно забувається, що середні віки тривали цілу тисячку літ. Від Кльодовоя почінаючи і цісаря Анастазія аж до Христофора (так автор називає Колюмба Хрестоносця), поминаючи Іванну Дарк і останнього Константина. Міра є переповнена. — Цілих тисячу літ.

Чи ж направду можна зрозуміти, що це значить тих тисячу літ?

„Коли нам часом говорять, що сонце є більше від землі в чотирнадцятьсот тисяч раз і що віддаль, яка ділить нас від нього, середно виносить тридцять вісім міліонів миль, то видається нам, що ці фантастично великі числа є зовсім позбавлені всякого значіння й змісту.

„Подібний випадок заходить при обчислюванні, як довго тривав цей або інший період історії.

„Видно, що людина є таким надприродним єством, що те, що його найменше тичить і те, що йому найтруднїше уявити — це власне поняття часу і простору.

„Десять віків! Сто шістдесят Папів, шістсот королів і цісарів, не зачисляючи сюди навіть всіх варварських князів і во-

лодарів, тридцять чи сорок династій і менше більше таке саме число наглих переворотів і революцій... А скільки ж було битв? Хто ж зорієнтується в тім замішанню? Хто розбере його в своїх думках, хоча був би самим архангелом?

„Різні, грабежі, міста в пожежах і міста погружені в благальних молитвах, народи, що дотикають кінців одежі чудотворців, спів розколисаних піснею дзвонів і грім сиґналів, битих на тривогу, чума — пошесть і голод, викляття, кидані на цілі краї інтердикти й трясення землі, гураґани і цикльони ентузіязму, а заразом тайфуни страхіття, і одні й другі, пориваючи все на своїм шляху, ніякої перерви, жадної полекші навіть у підніжжя тронів, жадної безпечної утечі або безпечного захисту навіть і в Божім домі! В тих звалищах родяться, що правда, святі і роблять, що в їх силі, щоби „скорочені були ці дні", але це є, на жаль, дні, що тривали по двадцять пять літ і таких днів треба аж сорок!

Середні Віки то час Великого Посту*), посту з безприкладною суворістю покути, великого посту, якого само тривання є таке велике і через ту суворість ще більше полошить наше думання і пхає в огірчення. А тоді нам зовсім ясним стає, що деякі зажурені люди звертаються просто до Бога з питанням, чи ця безпримірна, нечувана покута, якої з нічим не можна порівнати, мала в Його плянах однісіньке завдання, а саме отворити нам тільки двері на це підле й гідне наруги Алилуя Відродження і на необдуману підлість сучасних християн?

Що до мене, Чорноступа (Marchenoir), не можу навіть сформулувати, уложити подібного питання, бо, як тільки-що мав я честь про це сказати, пані, я є сучасним осібняком, останнім потомком Византійського цісарства, а через те чоловіком цілком чужим всьому тому, що наступило по упадку Царгороду — Константинополя.

Для мене вистарчає віра, що так багато терпінь було на те тітьки, щоби прийшов день розцвіту для тієї чудової квітки Середновіччя, якою є Іванна Дарк бо по її приході справді могло середновіччя вже скінчитися.

Одначе довго вона ще конала, аж до появи цього Хрестоносця Колюмба, який мав його похоронити. З часом, як він зявився, щойно тоді настирлива, новітня доба дістала позволення виступити на світову сцену. Тим не менше сумнівне здобуття Царгороду остане і надальше великим розмежуванням часів і понять. Середновіччя без Константинополя представляється нам, як якесь велике дерево, якому відтято коріння. Подумайте лише собі! Будь-що-будь, це місто було реліквіяром світу, загальною золотою гробницею, звідки розношувано кості його стародавних мучеників, кості, над якими перебував Св Дух впродовж стільки невдячних поколінь, звідки вони могли розійтися по всіх містах Заходу, як якийсь світляний пил!

---

*) Та думка находиться у Честертона.

Те місто було схизматицьке*), відступчиве і надто зрадницьке, місто скроплене безправствами і брудом підлоти, місто, що пливало у видертих жертвам очах і в зігнилій крові. Все це правда! Воно могло наповняти відразою й обмерзінням Папів і лицарів-хрестоносців, а одначе, було воно дверима і воротами Єрусалиму, в котрім кожний добрий грішник мав все надію умерти колись в любові. Отже ті ворота були такі гарні, що напоювали чаром всіх християн і то аж до далеко віддаленої Британії й аж до вюнких скандинавських заливів.

Щось на подобу якогось сонця, яке ніколи не заходило.

Скажіть собі любий пане, що ці пребагаті золоті окраси, які ще й до нині роблять велику славу старинним служебникам не є нічим іншим, як лише незамітним відблиском—відбиттям препишної Византії, блискучої позолоти, якої не можна собі уявити. Відбиттям, зродженим в далеких і замрачених північчю манастирях Ірляндії або Готії, довкруги яких виводили концерти своїм виттям зголоднілі вовки, підчас коли їх мешканці, монахи, хором співали прохання до Бога за путників, що прямували до святого Гробу. Так каже Ордерик Віталіс що був оповідачем з Божої ласки предивно, прегарно наївним та простим.

Від хвилі і дня, в яких цісар Анастазій вложив на Кльодовея інсиґнії й відзнаки римського конзуля, стає зовсім певним, що все те, що в Европі могло тішитися якимось подувом поезії, порушенням чару, кинулося до того дивного міста, одинокого міста на світі, якого не проковтнув вилив варварськоко потопу.

Очевидно, Рим все лишився матірю. Бо в Римі перебував ключник, доглядач і сторож Віковічної щасливости, той, що держить у руці ключ, той, що вяже й розвязує. Все те знову правда! Але ця Апостольська Столиця належного і правного першенства і примату стратила була в наслідок сталих понижень і наклепів, які мусіла витерпіти, цілий свій блиск, тоді як те друге місто, той конкурент Вічного Городу, вистарчало, щоби тільки простягнути руку й протягнути її тільки трохи поза свої нездобуті мури, щоби стягнути до себе цілу красу й багацтво світу.

Якжеж знову люди, як сучасні західні народи, могли боронитись перед чаром тієї уличниці, яка опанувала для себе серця каліфів і перських монархів і якої сама тінь — дивна якась фатаморґана — в силі була зродити з-посеред вод Адріятику королеву моря — Венецію.

Штука мініятури, як я вже сказав, є лише фотоґрафічним, плодючим світло розширенням блиску Византії через тиху, задуману і мелянхолійну душу Заходу**)

Ця штука була лише зеркалом, уставленим в тіні і чудом, зладженим ще дитинячою вірою тих, що дивилися в нього, зеркалом препишних царгородських мозаїк, царгородських клейнотів

---

*) Тут Блюа робить узагальнення для більшого контрасту. Його думка така: хоч схизматицьке, а стільки дало душам і католицькому світові, а скільки було би дало, якби на завсіди було лишилося вірне церковній єдності.

**) Чи душа Заходу є така тиха і задумана, то теж питання.

і всяких дорогоцінностей Константинополя, його казкових палат і його мальованих копул, його знаменитого Золотого Рога, його моря і його неба. Ця штука становила правдиву штуку Середніх Віків і тому зовсім природно мусіла зникнути разом з ними.

Коли Византія скотилася до ряду свинячого корита Ісляму, престіж, який ту штуку покликав до життя, зник невідкличне, а мрійників краси, огорнених від тоді розпукою, заляло незнищиме чорнило Ґуттенберґа або смари олійних фарб відродження*), неначе уліплених мух.

Такий стан речі мусів спричинити запад під землю всього, що є дороге для таких осібняків, як я і пів тузіна інших, яким я є братом. Дорогий Пане Леопольде! Ви маєте божевільне щастя належати до їх оточення і якщо ви мене добре зрозуміли, можемо ожидати загального осуду, як найспокійніше стискаючи собі руки. Ніхто більше не прилучиться до нас!"

Так говорить з огірченням, яке одначе збуджує надію, Лев Блюа в XXV. розділі І-шої части своєї „Убогої невісти" — „La femme pauvre".

В тих незвичайно коротких і глибоких образах про взаїмну звязь Середніх Віків і Византійства, ґеніяльний автор образово представляє великий обсяг думки і досліджень нинішних учених. Але в тім образі сереновіччя не шукаємо зараз доріг і способів, якими Константинополь ділав оживляючо на европейський Захід, з якого мали знову народитись нинішні народи. Нам ходить про щось вище.

В часто повторюваних словах Блюя — пробиваються два почування і дві правди. Почуття гніву й жалю супроти Византії за те, що опанована гордістю свойого цивілізаційного відосіблення серед темноти і заглади, серед яких находилась західна Імперія по святокрадськи зірвала єдність Божої Церкви. З другої сторони почування скритої любови і потягу до неї, як до того осередка христіянської культури, яка могла би стільки зробити і бути такою великою, якщо би... ах! якщо би не та траґічна гордість, яка викинула її з бігу католицького життя. Почування те, що „все Ти йому дав, що міг Ти, Боже". Але... прийшло те „але". Та невмілість хилити чоло перед людською неміччю й Божою Могутністю, яку укрив Бог в Папах. Такі почування Блюа визнає зовсім без боязни, підчас коли інші їх відчувають, а бояться виявити. Ні! Византія не була сама через себе тим потвором, яким її малюють**). Навпаки. Мимо усього досить було там ще здоровля, щоби під познакою Церкви зуміти схоронитись в безпечне місце багацтва духа, яке в собі містило.

---

*) Відомо, що відроження впровадило олійні фарби замість попередних дуже світляних і делікатних.

**) Цікавим було би виказати, що ненависть і погорду до Византії саме тому, що в ній був зародок христіянської цивілізації, сіяв Montesquieu один з батьків франц. революції й т. зв. суспільного раціоналізму. Багато католиків виссало від нього це почування, не здаючи собі справи з цілі цього скритого сівача.

Чуло це Середновіччя своїм християнським інстинктом і черпало з того багацтва. Мимо всього, факт відсунення Византії, факт розділення лишився тоді ще завсіди в завішенню. І ми живемо досі дорібком тієї гарної надії єдности, яка позволяла так черпати. Саме прихід Ісляму припечатав щойно схизму, надав їй специфічне обличчя. То перша правда. А друга є дещо подібна й залежна від тамтої — як дві є заповіді. — Відколи Захід відвернувся від Сходу, відколи Сходу не стало вже для нас, виріс новий потвір — західний матеріялізм. Схизма і упадок Византії створили нинішний Захід. Машина життя знищила ідею життя, тіло, цей підмет смерти, який завсіди клониться до того, що заходить, своїм якісним тягарем пригнітило душу, що вічно молодою сходить. Бута життя відвернула Византію від Папів Риму. Пожадливість тіла і пожадливість очей відвернула від неї Захід.

Людина є душею й тілом. І на те, щоби християнство вповні жило й процвітало серед людей, треба душі й тіла, треба Сходу й Заходу.

Папи ніколи не думали інакше й ніколи не признали рації одній або другій стороні. Не говорім про боротьбу Сходу зі Заходом. Радше говорім про боротьбу тих обох світів з Петровою епохою. Потішаючим є, що нині починаємо це розуміти. Не десперуй іронічно Чорноступе! Дасть Бог, що не будеш потребував ограничатись до стискання рук на знак дружби своїм приятелям, аж прийде остаточний Суд і все розгромить. Нıстануть, дасть Бог, часи християнства, коли і самі зрозуміємо, як дуже є нам потрібний католицький Схід для життя нашого власного духа, тоді прийде унійна праця. Це наука, що пливе з короткого, але якжеж сильного уривку Блюя про Византію і Середні Віки.

Киднир.

Троцькому й Аґабекові в альбом.

Утік значний чекіст. Покинув плач-долину,
Де густо сіяв смерть, де кров точив невинну.
Утік собі сюди спочить од лютих діл
І спогади списать, цинічні та безстидні,
Про злочини страшні, про ті незмірні злидні,
Що їх накоїв сам і другі з ним наспіл.
І з піднятим чолом голосить він, зухвалий,
Що був гонимий там за вищі ідеали,
Що був апостолом визвольницьких ідей,
Що він змагався там за благо всіх людей.
А світ, жадний новин і ласий до сензацій,
Тупий до людських мук, нечулий до страждань,
З великим захватом вислухує слова ці,

Екзотик чергових нову, цікаву дань.
Тривоги у душі, громадського сумління,
Огиди до убивць нема вже й зеренця.
Здається, й Каїна це дивне покоління
Носило б на руках, вітало б як борця.
Бо верх його бажань — емоцій повні груди,
Поезія його — брутальна сила й гнів.
Такий культурний світ. Хоч є ще словоблуди,
Що славлять до небес культуру наших днів.
А де ж фільософи, письменники, поети,
Знавці законів, доґм, моралі й людських прав,
Культурні діячі і всі авторитети,
Що їх гучних імен я б тут не перебрав?
Чому вони мовчать? Не ганять, не варують,
Не кинуть „кавеант!“ в гущавину юрби?
Чому тавром ганьби негайно не ставрують
Усіх негідників, що словом тут шахрують,
А там точили кров, громадили гроби,
Й плекали в душах культ ненависти й злоби?
Чи може той народ, що його без розваги
Мордують по чеках, є нижчий тип істот,
Не гідний їх чуття, не вартий їх уваги,
Ні їх високих слів, ні їх святих турбот?

З творчости молодих.

Ярема Баркас.

Тобі одній.

Не розказать думок своїх.
Шовковозлоті волоконця,
Хтось розтягнув садком і стих —
Ой, не забути днів ясних!
... І місяць пальчиком в віконце...

Невжеж давно так... Шелестить,
Хлюпоче вечір дивнопяний,
А я — кругом: ах пити б, пить
До забуття! — Хоч одну мить
Побачити тебе, кохана!

Заснуло все... впродовж ланів
Пром'иння місяшне... як тіні
Тобі одній — десь тихий спів —
Ясних розкажу тайну днів
Тобі одній, одній — єдиній!

* * *

Сонливі роси, сріблом косу
У переливах перепел —
Куди, куди ж мене проносить
Печальна туга й на покоси
Гарячі сльози осені кладе?

Садок квітчастий, лан хвилястий,
А там, між їх, хатки, село! —
Ой, соколом швидким не впасти,
Ой, не зажити рано-щастя!
Це вже так да́вно, да́вно так, — [давно!

Лише в іяві шовки-трави
Сокочуть струнко срібний спів.
Гей, хто це, хто, — страшний, лукавий?
Ще спогадом пшеничні лави
у далині... далеких, дивних... днів.

Роман Дурбак.

Спасіння.

Край гаю, при рові, недалечко хреста
В ранах — крові Стрілець догоряє...
Стрільче мій! Хто ж тобі вляє воду в уста,
Хто ж тобі поміч дасть, привітає?

Ось останки Стрілець своїх сил напружив
Й до хреста повзе з трудом, жагуче
І до себе той хрест притулив, обійняв
Й впав назад, як той дуб серед тучі...

Довго сльозами він чорний хрест обливав
І безтримно устами молився —
Так болюче вмирав, що вкруг світ весь ридав,
Сам Христос на хресті прослезився.

Й впали сльози святі на Христовий приказ
На Стрільцеві уста і на руки: —
І в ту ж мить наш Стрілець усміхнувся лиш раз
І не чув більше болю та муки...

Золотники, 24. VI. 1932.

Мозолишся, щоби накормити і приодіти своє тіло; чому ж не мозолишся так само, щоби накормити і приодіти свою душу (св. Бернард).

Хто переступає Божі заповіди, з ним діється подібно як з рибою, яка є спіймана на вудку, або як з поїздом, який вискочив зі шин (о. Ф. Шпіраґо, Катехизм II, 54).

Б. І. Антонич.

Криза сучасної літератури.

1. Література перед судом.

Вислів, що його вживаю в заголовку, це вже фраза. Стільки напсовано паперу на тему занепаду сучасної літератури, стільки набалакано, що питання стало ще більш заплутане, ще туманніше. З книжок, розвідок, статтей, що кружляють довкола нього, повстала би окрема велика книгозбірня. Проте всі ці голоси не принесли ніякої певної розвязки. Лікарів знайшлося багато, а одначе не тільки, що не вилікували, але навіть не розпізнали хвороби. Усі теорії залишилися безпорадні супроти дійсних явищ, не добулися до ядра проблєми. Можна навіть говорити про кризу дослідів над кризою. Загалом погоджуються, що в сучасному мистецтві, а зокрема в сучасній літературі не все в порядку. Проте обвинувачення є такі суперечні, залежно від світогляду та вихідної точки критика, такі відмінні, далекі від себе й розбіжні, що губляться в завороженому колесі й не ведуть до ніяких тривких вислідів. Літературу поставили перед судом, але на один присуд не можуть, чи не хочуть рішитися. Аж нудно повторювати фазу — сучасна література переживає кризу — фразу, що стала вже труїзмом, та одначе треба приглянутися питанню ближче. Спробуймо зібрати разом важніші закиди обвинувачів.

2. Обвинувачення.

Сучасна література не всилі наздігнати життя. Коли його темп неймовірно прискорений, вона лишається позаду й тому затрачує безпосередні звязки з ним, відокремлюється від нього. Література мусить завжди висловлювати свою добу, її духа, настрої, питання, а коли цього не робить, стає для неї чужа. Література повинна завсіди відбивати ритм своєї епохи, бо нерівномірність витворює між ними віддаль, а пізніше навіть пропасть. Мистецтво без животворних подувів дійсности замикається в собі, дебеліє, а далі замерзає. С у ч а с н а л і т е р а т у р а н е в і д т в о р ю є с у ч а с н о г о ж и т т я, вона не впливає на неї, а знову вона не діє на нього. Це дві ріжні, окремі царини, що між ними немає мостів. С у ч а с н а л і т е р а т у р а н е р о з у м і є с в о г о ч а с у, а тому він відвертається від неї, не хоче також її розуміти. Вона не сповнює одного з перших своїх завдань, тому поволі викидають її поза дужки життя. Попросту стає нікому непотрібна. Хто сьогодні супроти таких суспільних та моральних перемін, супроти скаженого темпа подій, що змінюють світ, має час розчовпувати оброкодобру складних із зовнішньої сторони та внутрі беззмістових віршів, хто сьогодні схоче займатися дрібязковими питаннями літературної техніки, що за ними не ховається ніяка вища ідея, що за ними тільки звичайна порожнеча.

Література зашкарубла в свому малому обмеженому світику, поставлена віч на віч проблємам і завданням реальної дійсности, стає безпорадна. Вона не співзвучить почуттям, бажанням, хвилюванням психіки сьогочасної доби. Вона не розвязує нічого, що цікавить сучасну людину. Ті питання, що їх вона ставить і хоче розмотати, є нам зовсім байдужі, є далекі й вартісні тільки для неї самої, лише для вузького круга спеців.

Вона не тільки не спромоглася наздігнати життя, але що більше, свідомо цього не хоче вчинити. Вона з власної волі обмежується до свого вузького світика з його дрібними питаннями й осягами. Література доцільно зрікається вищих вартостей[1]) та одночасно безпосередніх звязків з довколишньою дійсністю. Це буцім то велика скромність письменників, але по правді це втеча перед завданнями, котрим не можуть зрівняти, перед дійсним життям, що їх перевищило й випередило, що йому не вміють додержати ходу. Не оправдує поверховна відраза до пози, бо великі дні, що в них живемо, вимагають великої поезії, а не тільки „добрих віршів" на байдужі й маловажні теми. Письменники не пишуть для себе (коли тільки для себе й „для муз", то навіщо друкують), тому те, що говорять, повинно бути важне й вартісне, а сучасна література не має нічого до сказання. То ж хто буде її читати чи слухати? Її вага й суспільна роля зводиться до забавки для нечисленних смакунів, до виставної цяцьки й на цьому кінець. Сьогоднішнім суворим та гострим часам не лицюють штукарські блискітки літературних жонґлєрів. Суспільність питається: що ви нам приносите, про що говорите? Вони відповідають: розвязуємо вам питання, що є краще, чи коли в любовному акті момент напруги виступає в обидвох коханців рівночасно, чи коли неодночасно.[2]) Суспільство відвертається: ваші питання та розвязки без змісту, без душі й без мети. В середньовіччі була така проблєма. Селянин веде на ярмарок осла за мотузок. Повстає тепер питання, чи селянин тягне осла, чи мотузок тягне осла, чи може навпаки осел тягне мотузок. Над цією загадкою ломило собі голови багато давніх учених. Ваші питання нагадують своєю вартістю славну проблєму осла та мотузка.

Література нашої доби не має ідейного та морального стрижня, щоб обєднував поодинокі хвилі й струмики в одну суцільну течію. Звідсіля така розгубленість, такий великий хаос, що в ньому годі знайти якусь провідну думку, якусь однонапрямну

---

[1]) Існує навіть окремий напрямок, що його програмою є найбільша „скромність" (у Франції Іван Kolemo). Самозречення з усяких „вищих завдань", з усякого оббріхування, пози, патосу. Писати добрі вірші (слово „поезія" вже занадто патетичне) і більш нічого. Слід пригадати теж, що напр. молоді польські поети так оголошували свої виступи в „Пікадорі": „Tu można usłyszeć dobre wiersze". Мов товар у крамниці.

[2]) Роман Д. Г. Льоренса (D. H. Lawrance): „Коханець леді Чатерлєй". Критика зараховує цього письменника до передових повістярів новітньої Англії. Це не лубок, це таки „поважна" література. Це не якийсь бруковий писака. Що більше, Д. Г. Льоренс прязнається навіть... до католицизму.

лінію. Сучасне мистецтво не має властиво окремого обличчя. Десятки напрямів і напрямків, усяких ізмів, кожний інший, кожний на погляд зовсім новий, кожний уважає за свій обовязок боротися з усіма іншими. Війна всіх проти всіх. Між ними, здається, немає спільних прикмет, немає переходу від одного до другого. Не тільки кожний напрямок, але навіть кожний поодинокий творець бажає за всяку ціну бути новаторським, зовсім оригінальним, неподібним до інших, кожний намагається винайти щось нового, чим зумів би зачудувати ввесь світ. Найбільші зусилля йдуть на те, щоб здивувати („спашувати буржуя"). Думають, що штукарством чи любовними збоченнями вирвуть його з зашкарублої дрімоти. Але під ногами міщанина горить земля, його хвилюють далеко важливіші справи, він привик до всього, на його шкуру не діє вже ніякий „shoking". Він лишається байдужий та холодний. Навіть обурюватися, сердитися вже не має охоти. Він, звичайно, позіхає. В модерній літературі замість поважної праці й напруги почувань погоня за сензацією, а навіть за скандалом, щоб тільки звернути на себе увагу, щоб вибитися понад інших. Ніхто не бере серіозно свого покликання. Мистецтво зійшло з височини надхнення на базар низьких амбіцій, на ярмарок снобів та чваньків. Усякими програмами, теоріями, ізмами торгують між собою, наче вуличним крамом. Кількість напрямків є така велика, що при найкращій волі годі їх від себе відріжнити, годі розпізнати їхні прикмети та їхній зміст. Хоч не хоч, а загубишся в цьому лябіринті й не вийдеш із нього. Не розмотаєш цього клубка тонких ниток, а може й... не варто розмотувати. Поза гучними, бундючними, багатословними маніфестами не знайдемо нічого, дослівно нічого. Порожнеча, закривана зверха фразами. Витворити щось зовсім нового по тисячеліттях існування европейської літератури не так легко, тому модерні літератори хватаються кожної дивовижі, щоб тільки придбати собі ознаки новости. Не прикладають ваги до якости рішає тільки кількість. Надмірна плодючість знаменує більшість сучасних витворців мистецтва. Надпродукція краму, що його не всилі зужити навіть найбільші маси сприймачів. Що й говорити, коли покупці втічуть перед цим крамом. Зайвий вантаж сучасної культури. Книжки йдуть „до коша".

Сучасна література не дала й не може дати синтези. Вона розгублена в подробицях, хвора на аналітизм. Розпорошеність, роздрібленість, розкладництво, атомізування може діяти лише в тому самому напрямі, себто також на спосіб розкладницький. Розклад є першим ступнем до занепаду. Сучасне мистецтво має всі прикмети занепадництва, а його вплив є й може бути тільки негативний. Новітня хвора душа видала й може видати лише хвору творчість. Треба вилікувати найперше нездорові основи нашої епохи.

Цілющий лік міг би може принести досвід минулого, але модерна література відвернулася зовсім від нього. Цілковитий розріз із традицією є виявом гордовитости та снобізму сучасних

творців і дає, очевидно, лихі наслідки. Сучасне мистецтво саме собі замикає двері до відродження. Безідейність, аморальність, вузькість обріїв, безпорадність супроти завдань нашої дійсности, хаотичність, недостача спільних дороговказів, істерична нервовість, розгубленість, аналітичність, відсутність звязків з сучасним і минулим — ось прикмета сучасної літератури. Зайшла вона в сліпу вулицю, скотилася майже в безвихідь. Криза новітньої літератури є органічна й виросла з неї самої.

3. Оборона.

Це більш-менш усі закиди, що їх раз-у-раз підносять супроти сучасної літератури. Є в них багато слушного, але не з усім можна погодитися. Обвинувачувати новітнє письменство стало просто модою, але треба послухати й другі сторони. Найперше вирішім остаточно, як є в дійсності. Безперечно сучасна література переживає кризу, себто непевність майбутнього й деяке обниження свого рівня, але не є воно такої величини, як думають усякі обвинувачі, та його причина не лежить виключно в самому нутрі мистецької царини. Самі скептики не годяться між собою. Одні (з лівого боку) бачать занепад сучасного мистецтва в його... ідеалізмі, говорять про втечу мистців перед жахливою міщанською дійсністю в надреальне. Інші навпаки вичувають у новішій літературі сильне матеріялістичне наставлення. Мусимо вибрати посереднє: є течія й одна й друга. Суперечність діягноз указує, що справа є далеко складніша, ніж це видається однобічним лікарям. Перейдім чергою поодинокі закиди й приглянемося їм по змозі обєктивно.

Чи справді сучасна література втратила всі звязки з життям? Хіба навпаки. Нова „революція“ в мистецтві, що почалася напередодні світової війни, вийшла саме від заклику: ближче до життя. Адже ж навіть у такому футуризмі, що на погляд буцім то відірваний від реальної дійсности, одним із перших гасел було: м и с т е ц т в о   н а   в у л и ц ю. Цей яскравий визов протиставляли саме давньому нежиттєзому: мистецтво для мистецтва. Славні три слова, що їх виписав на своєму прапорі футуризм (в словянських краях можна би їх назвати три М), а саме: місто, маса, машини, були висловом крайнього змагання до актуальности. Ця тенденція лежить на дні майже кожного сучасного напрямку. Інша річ, що актуальність розуміють не всі однаково. Більш академічний, спокійніший вияв знайшла вона в німецькій новій речевості (die neue Sachlichkeit) або в французькому популізмі (очевидно від слова populus, зворот до народу, до простого, буденного, реального життя). Загалом бачимо в повоєнній літературі великий підйом реалізму в ріжних його відмінах та паростях. В найяскравішому випадку доводить він властиво до заперечення літератури самої в собі. Це так звана література факту, що відкидає уяву, видумані особи й події, а вимагає тільки простого опису дійсних, реальних подій з науковою точністю історика чи економічного справоздавця. Це або модерний

репортаж, або життєписний роман (очевидно історичних постатей). Цей напрям уважає навіть за літературну форму зовсім пережиту й перестарілу. Бажання якнайтіснішого звязку з життям веде аж до того, що література вирікається сама себе. А проте сучасне мистецтво має далеко менший вплив на дійсність як давніше. Це парадокс, але може власне надмірне бажання актуальности, занадто велике намагання впливати на реальне життя спричинює, що дійсність переходить понад головами мистців. Загорільці актуальности не розуміють і не хочуть розуміти, що література має свої окремі цілі, що її першим завданням є бути справжнім мистцем. Зведення мистецтва тільки до злободенно суспільницької ролі суперечить його суті й очевидно обнижує його вартість.

Література є безсильна супроти пекучих проблєм наших днів. Це безперечна правда, але чи тільки вона одна? Сучасна дійсність вовтузиться в майже безвихідних суперечках і не так легко вивести її на простий шлях. Безпорадними виявилося багато інших царин культури, що є більше покликані до цього, ніж література. Не можна так гостро обвинувачувати її в тому, що вона не розвязала загадки сучасности, бо це не є її головне завдання й не подужали йому більш до цього підготовані ділянки.

Новітня література має бути після думки декого крайньо аморальною, а в найкращому випадку байдужою супроти моралі (індиферентною). Такий погляд дуже багато причинився до упаду літератури, але й він не є найголовнішою причиною сучасної літературної кризи. Приклади розбещення знайти дуже легко, але вони не рішають справи, бо порнографія існувала сливе в кожній добі розвитку літератури. Правда, що в неоднаковій кількості й натузі. Досі ще „недосяжним" її взором є славний „Декамерон" Боккаччо та повісті Петра Аретіно († 1556) з епохи ренесансу. А дальше, що дуже важне в шуканні джерела лиха, аморальність не є питома всій модерній літературі, передусім не охопила її шпилів, її найкращих сил. Навпаки, маємо й відрадні явища. Рік за роком зростає нова католицька література. Коли перед війною були тільки поодинокі одиниці, що симпатизували з католицизмом, сьогодні маємо в багатьох краях організовані групи католицьких письменників (найкраща саме в Франції, в тій Франції, що колись перейшла першу велику революцію), до котрих належать творці найвищого мистецького рівня. Під цим оглядом справа мається навіть краще, як давніше. Кількість і якість католицьких авторів росте навіть у некатолицьких народів (Честертон, Бельок, Сигрида Ундсет, з давніших Сельма Лягерлєф). Також і в байдужих релігійних кругах маємо в останніх часах деякий відступ від надмірної еротики. Передусім у суспільницькій повісті та драмі останніх днів стало своєрідною модою нехтувати любовну дію. Мовляв, повага й важність справи не відповідає романсовій плутанині[1]).

[1]) Крайнім прикладом такого наставлення є відома драма Шеріфа: „Кінець мандрівки", що в ній зовсім не виступає ніодна... жінка.

Хаос новітньої літеретури не є знову такий великий, як це видається деяким посторонним глядачам. Коли її ближче придивимося, знайдемо в ній виразні напрямні й не буде нас жахати безліч ізмів, бо їхнє число буде можна значно поменшиті [1]). Багато назв іноді витворилося для одного й того самого напрямку. Сучасне мистецтво має своє обличчя, хоч може ми його сьогодні так докладно не бачимо. По літах з певної віддалі виступить воно далеко ясніше. Ми за близько наших днів, ми не маємо ще потрібної перспективи. Тому давніша література видається нам така суцільна, а сучасна така розпорошена. Це тільки оптична омана.

А одначе сучасне письменство переживає кризу. На це зложилося багато складних причин і в ньому самому й передусім з-поза нього. Важкі дні сьогоднішньої літератури можна пояснювати лише в якнайтіснішому звязку з загальною кризою нашої культури. Візьмім порівнання з господарської царини, напр. з промислу. Криза сучасної літератури є подібра до кризи сучасного бавовняного промислу. Хоч піднеслася в ньому й кількість і якість, хоч введено ряд нових поліпшень (раціоналізація), переживає він свої найважчі часи. Хоч у сучасній літературі бачимо навіть зріст, хоч немає недостачі визначних одиниць, справжніх таланів, а одначе...

Др. Василь Кучабський.

Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Европи на переломі 1918-1919 р.

3. Взаїмовідношення між Зах. Україною і Наддніпрянщиною.

(Продовження; гл. чч. 2, 3, 5, 7-8 і 11 1932).

Ознакою внутрішної сили і здорових відносин Гетьманщини була б ота вимога Уряду, коли б контрреволюційна потуга, на якій Гетьманщина стояла, була така значна, що Гетьманщина могла була б цілком добре обійтися й без співпраці з демократією, а то й навіть — без шкоди для себе — могла б її знищити, якщо б ніяким чином якась угода з нею не була можлива. Була б тоді така вимога до ворожої демократії доказом державно-творчого розуму Гетьманщини, який каже сильній провідній верстві — як це часто-густо діялося нпр. в історії Англії — во імя державного інтересу і задля плекання державного патріотизму серед населення, переможену, а революційну перед тим опозицію радше по добру, уступками і притя-

[1]) Про течії сучасної літератури дамо статтю в одному з найближчих чисел нашого журналу. РЕД.

ганням до участи у владі асимілювати з пануючою верствою, аніж оту опозицію механічним державним терором винищувати і в цей спосіб її — як це робила Росія — силоміць заганяти в підпілля, щоб вона там перегризала самі підстави держави. Є багато даних припускати, що коли б Гетьманська контрреволюція була дійсно сильна, а всетаки з отою льояльністю до поваленого демократичного табору відносилася, то дійсно ця демократія, не маючи надії щонебудь вдіяти своїми революційними засобами, навчилася б рахуватися з доконаними фактами і врешті решт на службу контрреволюційній Гетьманщині пішла б, обєднюючися з пануючою контрреволюцією в одностайну, спільним розумінням державного інтересу свого народу перепоєну політичну націю. Питання притягнення демократії до підтримки контрреволюційної держави не було б тоді ніякою внутрішною противорічністю Гетьманщини, — це було б просто одним із засобів розумного і творчого державного будівництва, яке виходило б добровільно від самої ж таки сильної контрреволюції.

Чи одначе в Гетьманщині з 1918-ого року, коли б вона була настільки сильна, що демократичної співпраці для свого існування не потребувала б, було б стільки державно-творчого розуму, щоби з революційно-демократичними елементами миритися й їх по добру асимілювати, а не лише механічно їх винищувати, — на це питання годі дати якусь цілком певну і безсумнівну відповідь, бо Гетьманщина ні в одному менті свого існування сильною не була і тому годі напевно сказати, що вона в такому разі робила б. Але можна ставити деякі досить певні діягнози Гетьманщини, коли судити на підставі всього того отаманського своєвілля, якого допускалися підчас Гетьманщини майже скрізь на провінції поза Київом контрреволюційні елементи, і коли судити на підставі всього цього, що діялося в таборі російської контрреволюції в Денікіна чи в Колчака. А судити на цій підставі теж і щодо українських відносин цілком добре можна, бо ота російська контрреволюція походила в дуже значній мірі якраз з України. Отже на цій підставі доводиться майже з певністю сказати, що коли б „єдінонеделімська“ контрреволюція України станула була в 1918-ому році не за Росією, тільки за самостійною Україною і в цей спосіб дала Гетьманщині ту силу, якої їй бракувало, але зрештою не переродилася б духово і не змінила б усього свого дотогочасного способу думання й остала б політично, інтелектуально і морально так само скоррумпована, як російська контрреволюція Колчака чи Денікіна, — то під такою „провідною“, але до проводу на ділі нездібною, контрреволюційною верствою про ніяке „притягання української демократії до співпраці з Гетьманщиною“ не могло б бути навіть і мови. Ця демократія була б такою Гетьманщиною напевно — винищувана.

Але дійсна Гетьманщина з 1918-ого року була слаба, і, старяючися „притягнути демократію до співпраці“, вона робила це не з мотиву сильної контрреволюції, щоби в цей спосіб

творити одностайну політичну націю на підставах спільного державного інтересу, — тільки вона це робила з мотиву самозбереження, диктованого її слабістю, яка казала їй шукати скрізь, де зможе, якогось ґрунту під ногами, якого їй бракувало. І щойно тут, — отже не в самій по собі ідеї угоди з демократією, тільки в мотивах, примінненню і даних практичних цілях цієї ідеї, — виявлялася внутрішна противорічність Гетьманщини. Адже ж під якою передпосилкою могло було б слабій Гетьманщині вдатися „притягнення демократії до співпраці"? — Очевидячки тільки при тій передумові, що наддніпрянська більше чи менше революційна демократія була би з політичного, державного боку надзвичайно вироблена, — вироблена так, як виробленою буває демократія лиш серед народів з природи непересічно талановитих у політичному, державно-творчому відношенню. Адже угода тієї демократії з Гетьманщиною вимагала б того, щоб ота демократія — теоретично не відрікаючися зрештою своїх більше чи менше революційних програм, принципів і остаточних цілей — розуміла, що властивою силою, покликаною до розправи з більшовизмом, а з тим і до зовнішного забезпечення існування самостійної української держави на Наддніпрянщині на будуче, була в умовах 1918-ого року, як це доказали неуспіхи „Центральної Ради", не вона сама — демократія — тільки був виразно контрреволюційний табор. Щойно на підставі цього пізнання ота демократія могла була б бачити підчас Гетьманщини своє безпосереднє, актуальне завдання не в тому, щоби старатися як мога негайно розторощити табор контрреволюції на Україні вибухом нової, цим разом проти-гетьманської революції, тільки в тому, щоби здержувати переміну консервативного, зберігаючого і будуючого контрреволюційного державного принципу Гетьманщини в принцип реакційний, механічно-руйнуючий, нищительський. Тоді — але ж бо й щойно тоді, себто після такої глибокої ревізії в своїх дотеперішних політичних поглядах і після такого внутрішного переродження, — ота демократія могла б старатися осягнути оту свою безпосередно актуальну ціль, якщо вже не прямим компромісом, союзом і співпрацею з Гетьмаською контрреволюцією, то хоч принаймні більше чи менше прихильним толєруванням цієї контрреволюції і більше чи менше льояльним нешкодженням їй, відкладаючи здійснення своїх власних радикальних остаточних програм на пізніше, до сприятливішого часу, аж уже буде знищений спільний рівно для неї самої, що й для контрреволюції ворог, яким був: московський більшовизм, а з України уступиться чужинецька окупація.

Що зі становища політичної теорії слід вимагати, щоби кожен політичний табор народу, який хоче заснувати свою державу, був настільки політично розумний, передбачливий і вироблений, щоби в таких ситуаціях як та, в якій опинилася наддніпрянська демократія після 29. квітня 1918, він був здібний на такі

зміни свого дотогочасного політичного поведення як та, якої вимагала від наддніпрянської демократії Гетьманщина, — це річ ясна. Річ ясна отже, що зі становища державної теорії і політичної вмілости ота демократія поповнила і супроти державности на Україні і навіть супроти свого власного демократичного інтересу крайно важку в наслідки політичну помилку, саботуючи Гетьманщину, і що всяка справді державно-творча демократія так не поступила б. Але від цього теоретично-політичного ствердження помилки демократії ще дуже далека дорога до історичного висновку, що ніби то причиною пізнішого упадку Гетьманщини було те, що „руїнницька демократія" саботувала Гетьманську державу. Адже коли б наддніпрянська демократія взагалі була настільки вдумчива, розумна, передбачлива, політично вироблена, щоби бути здібною до таких змін фронту, як піддержування Гетьманщини замість її саботування, то ця демократія була б властивим державно-творчим елементом України. Тоді ще за „Центральної Ради" ота демократія будувала б державність України цілком інакше, ніж це на ділі було, і тоді взагалі зайвим був би переворот з 29. квітня 1918, бо зі своїми державно-творчими завданнями ота демократія упоралася б як слід сама й без Гетьмана Павла Скоропадського. Коли ж ота демократія ще за „Центральної Ради" доказала свою державну нездарність і закінчила свої невдатні політичні спроби Гетьманським переворотом з 29. квітня 1919, при чому справа будування української державности опинилася в руках прямо їй протилежного, антидемократичного і контрреволюційного табору України, — то самим фактом цього перевороту ота демократія історично перестала бути чинником рішаючим про те, чи на Україні повстане самостійна держава. Українська контрреволюція з гори мусіла рахуватися не зі співпрацею, тільки навпаки з ворожнечею отієї поваленої, а нездарної демократії. Історичним оправданням перевороту з 29. квітня 1918 могло б бути таким чином тільки те, щоб Гетьманщина була в силі упоратися зі своїми державно-творчими завданнями одними лиш контрреволюційними потугами навіть в обставинах саботування Гетьманського Уряду з боку переможеної квітневим переворотом демократії. Тоді евентуальна пізніша угода Гетьманщини з отією демократією була б в усякому разі річчю для Гетьманщини вправді дуже бажаною, але в ніякому разі вона не була б і не могла б бути річчю для Гетьмансько-державної будуччини України рішаючою. Коли ж угода з демократією була для Гетьманщини питанням життя і смерти і Гетьманщина впала тому, що ця угода не вдалася, — то тоді ввесь переворот з 29. квітня 1918 був річчю історично неоправданою, бо тоді Гетьманська контрреволюція підпринимала цим переворотом щось, що далеко перевищало її дійсну силу і спроможність. Тоді ціле будування Гетьмансько-контрреволюційної державности було в загальних

умовах України з 1918-ого року з гори нерозвязною і нездійснимою „квадратурою кола", цілком таксамо, як перед тим будування української демократичної держави „Центральною Радою". Тоді нічого обурюватися на „помилки" „руїнницької демократії", — бо який же уряд на світі не має „руїнницьких" опозицій, які його саботують? — і тоді слід шукати дійсно історичної причини неуспіхів і упадку Гетьманщини не в „руїнництві демократії", тільки слід її шукати там, де вона на ділі й знаходилася: у слабосиллю цього — українського — відламу контрреволюції Наддніпрянщини, на якому Гетьманщина стояла, і в політичному безрозумі і внутрішній скоррумпованості у всякому відношенню тієї — „всеросійської" і „єдино-неделімської" — решти наддніпрянської контрреволюції, яка уявляла з себе дійсний загал контрреволюційного табору України і в імя реставрації дореволюційної Росії саботувала всю справу державної суверенности України взагалі, в тім і саму ж таки українсько-контрреволюційну Гетьманщину.

Остак виявляється, що якщо взагалі шукати за „руїнниками" Гетьманщини, то з обєктивно-історичного становища дійсними „руїнниками" Гетьманщини були не сили засадничо Гетьманщині ворожої, більше чи менше революційної, української демократії, тільки були політично звихнені сили внутрі самої ж таки контрреволюції Наддніпрянщини, з якої Гетьманщина й вийшла в квітневім перевороті. Не тільки тяга до хаосу, присуща цілій словянській породі народів, а в особливій мірі породі українського народу, — тяга, яка робить ці народи, зокрема український, вже з природи мало здібними до вільного, автономного самоупорядкування добровільно на себе взятим законом і замість того уможливлює сякий-такий внутрішчий мир і лад серед них здебільша лиш на підставах деспотії й рабства, — але — і то в умовах 1918-ого року: головним чином — факт ворожого відношення до справи заснування суверенної української держави серед загалу контрреволюції Наддніпрянщини стояв на перешкоді тому, щоб українська демократія примирилася з Гетьманщиною. Маючи на оці загальні „єдіно-неделімські" тенденції серед контрреволюції Наддніпрянщини, отже не почуваючи нічого спільного з контрреволюційним загалом України, бо спільним грунтом між демократією і контрреволюцією могла бути тільки — як це є в повних, державних народів — спільна відданість спільному державному інтересові, наддніпрянська демократія з природи речі не довіряла і не могла довіряти Гетьманщині. Вона боялася і мусіла боятися того, що якщо своєю співпрацею поможе ставити Гетьманщину на ноги, то скріпить таким чином на Україні становище не тільки українсько-гетьманської, але й „єдіно-неделімської" контрреволюції, — і в результаті вона сама буде перехитрена й обманена і буде відсунена отією зміцнілою „єдіно-неделімщиною" на

бік, а Гетьманщина стане тільки етапом до відбудови Росії. Цей хід думок був — як це буде вияснене далі — доказом безнадійної кволости отієї демократії, але він рішав про її відношення до Гетьманщини, так що — може бути — між демократією й Гетьманщиною все ж прийшло б до якогось компромісу, коли б не оте недовіря.

Не лиш беспосередні, злободневні, відносини, а й спадщина цілого століття перед тим утруднювали такий компроміс. Угоді поміж українською демократією й Гетьманщиною стояла на перешкоді з боку самої ж таки демократії мертва принципіяльщина цілого її способу думання. Але ж ціла ота нещасна принципіяльщина, яка не дозволювала українській демократії керуватися вглядом у дійсні історично-творчі сили світу, тільки зводила її діяльність на безвісті по рецептам такого чи іншого примітивно-абстрактного способу думання, — ціла ота принципіяльщина була — крім всяких інших причин, особливо впливу російщини — наслідком абсолютного браку політичної традиції, політичної культури і політичного досвіду в неї. Політична ж традиція, культура й досвід творяться з природи речі не серед кругів, які знають тільки „поневолення" і тому на всі речі на світі дивляться з низу і губляться серед нерозвязного хаосу підрядних справ і подробиць, — лише оті політичні вартості традиції, культури і досвіду творяться серед кругів, привиклих до панування і тому охоплюючих цілість справ і внутрішні звязки поміж ними зором, який бачить із всеобнімаючої перспективи з гори. Серед української демократії ці духово-політичні вартості могли б ділати лиш тоді, коли б вони були внесені в неї участю вищих — соціяльно, культурно і політично пануючих — верств в українському національно-культурному і політичному життю на продовж цілих поколінь, — і то участю не здемократизованих, демократичний спосіб думання принявших одиниць з-поміж отих історичних верств, як це на Україні в XIX-ому столітті було, — тільки участю загалу отих верств і то якраз як виразно антидемократичного чинника. Тимчасом у XIX-ому столітті не відродилися історичні традиції державности України серед отих вищих верств — а якраз тільки суверенно-політичні амбіції могли були б повернути їх назад до їхньої національности, яка саме — серед нижчих верств — знаходилася в процесі „відродження". Не приймаючи яко верства ні провідної, ні взагалі ніякої участи в національно-культурному і політичному життю рідної національности, отой соціяльно вище поставлений загал не міг отже зрівноважити поняттями влади і підчинення спосіб думання виростаючої з народніх низів демократії, яка з тих низів з природи речі виносила лиш поняття „волі", „визволення" й „революції". Існування ж отакої рівноваги в політичному світогляді між скрайними політичними ідеями й є власне сутнім змістом усякої політичної культури й уможливлює політичний досвід і традицію. Через те в 1919-ому році не тільки вийшов політично неповний україн-

ський народ на Наддніпрянщині, але й ця неповність стала — — в результаті історичної вини вище поставлених верств — просто признакою української національности, так що означення „антидемократ", чи „контрреволюціонер" стало рівнозначним з означенням „не-українець" і „ворог українського народу" як народу, якого собі інакшим як демократичний, соціялістичний і революційний навіть подумати не було можна. Не лиш безпосередні, злободневні ріжниці, а спадщина цілого століття, якою був брак політичної культури, традиції й досвіду серед української демократії, утруднювала остаточ угоду між демократією й Гетьманщиною, сіючи взаїмне недовіря й ненависть.

(Продовження буде).

Проф. О. Мицюк.

Тадей Р. Рильський (1840--1902) як хлопоман і економіст.

(Продовження: гл. ч. 7/8, 10 і 11 с. р.)

II.

По смерті батька Рильський одержав в спадщину частину родового маєтку Романівку (на Сквирщині), площею коло 400 десятин. Вона була так заборжена, що лише після серіозних вагань він зважився вступити у володіння спадщиною. З тим для Рильського по словах О. Л. „почалося скромне поміщицьке життя, небагате на зовнішні факти, але в вищій мірі благотворне для окружнього трудового люду". У провадженні свого господарства він виявив велике уміння. „З його був справжній хазяїн — пише спостерігач лікар О. Юркевич — і господарство у його... йшло чудово, земля давала добрий прибуток і майно помалу зростало". Одначе не в тім добрім хазяйнуванні його значіння, а в практичнім положенні ідей хлопоманства: для того він і присвятив себе сільському життю, „пішов в нарід".

Скоро по вступі у володіння маєтком одбулася провірка „уставних грамот" на правобережній Україні і Рильський, не дивлячись на заборженість свого маєтку, так вигідно перевів її для селян, що викликав отверте обурення сусідніх поміщиків. Подано навіть донос на молодого поміщика Рильського і на місцевого мирового посередника, в якім представлялося їх — знов те саме! — явними комуністами"...

На зовні його заняттям було хазяїнування у своїм маєтку та й його він так провадив, аби давати примір, мов би школу для околичних селян. Поза тим він переводив ідею духового зближення інтелігента з селом, „на грунті загального практичного діла..., в положенні двох цілковито рівноправних громадських елементів, що стремлять до однієї тієї ж цили — загаль-

ного добробуту". Ту рівноправність він підкреслював при кожній нагоді. О. Юркевич розповідає напр., як один раз приїхав Рильський у волость, вбраний дуже демократично, не то в свитку, не то в чумарку, і став „чемно й елєгантно витатися поданням руки з усіми підряд: з панами й мужиками... Тоді це було вдивовижу, бо з мужиком у нас в ті часи — каже Юркевич — ніхто ніколи по людському не витався, а звичайно мужики, хоч і найстарші, цілували тільки панів у руку. Через те всі засоромились, з незвички трохи заклопотались і мужики..."[1]) Це детайль, — і мужицький одяг і здоровкання з мужиками поданням руки — дрібні факти, але які вони характеристичні для хлопомана!

Виконуючи хлопоманську програму культурного піднесення народу, Рильський був для селян — як говорить Єфремов — за „вчителя, адвоката, порадника і разом за товариша". Він заснував у своїм родиннім селі Романівці церковно-приходську школу, дав для неї помешкання, паливо, світло, книжки і протягом майже 20 літ сам особисто безплатно в ній учителював та ще й наняв на свій кошт помічника; в школі училося коло сотні дітей. Крім того завів вечірні зайняття для дорослих і при школі на свій кошт заснував чималу бібліотеку.

Мужикофільське поступовання Рильського, поміщика-католика у відношенню до православних селян, що давало йому величезну популярність, видавалося окружній польській шляхті дуже підозрілим. В 1880-х роках з її кругів подано адміністрації донос, в якім його обвинувачувано „в неблагонадежном образѣ мыслей и дѣйствій". Конкретно йому ставлено в провину, що він: а) як поміщик-дворянин занадто добре живе з селянами, б) одружився з селянкою[2]), (то був другий його шлюб, О. М.), в) будучи католиком з посвятою підтримує церковно-приходську школу і г) видавав селянам із свого родинного архіву документи, потрібні їм для того, щоб підкріпити свої позви в судових тяганинах з поміщиками за землі". Як не дивними видаються в наш час ті обвинувачування, але тоді розпочали слідство проти нього, лише вища адміністрація не дало йому ходу[3]).

Й після того Рильський продовжував послідовно свій шлях — вчителя, порадника, підпомагача й захистника селянства. „В темні й страшні реакційні часи — свідчить лікар О. Юркевич — Рильський „був впродовж більш як 40 літ культурним осередком і майже єдиним провідником світла і самосвідомости на всю нашу сільську округу. Він вчив селянську молодь і через його науку пройшло не одно покоління"... А при тім мусів він ще й довгі роки обороняти школу; примушений кинути вчительство він все ж залишився її опікуном. Старі „завжди знахо-

---

[1]) О. Юркевич. „Спогади минулого"... „Рада" 1908, ч. 219.

[2]) „Рильський... одружився з селянкою для того, аби побрататися з народом, а вона тимчасом хоче бути „панею" — яхидно пише Бобровський („Pamiętniki Tadeusza Bobrowskiego", tom II, we Lwowie, 1900, ст. 238).

[3]) Таж „Кіевская Старина", стор. 343.

дили у нього й добру раду, й щире слово, й можливу поміч". От в сусідстві з селом продається панський маєток, селянству треба його не випустити з рук, але ж воно не знає само, що робити і не має досить грошей. За справу береться Рильський і, перемігши величезні труднощі, допомагає односельцям купити 300 десятин землі. Сотні односельців. Від клопотів він аж заслаб. Коли справа закінчилася, громада на руках несла його зі школи до дому. Він умів уникати сварок чи позвів з селянством, „впродовж 40 літ хазяїнування — по словах О. Л. — у нього не було ані одного судового позву, ані одної сварки з ніяким односельцем"... Своїм авторитетом і своїми порадами він добродійно впливав на своє окруження. „Не тільки селяни, шляхта, жиди Романівки, але й люди, що жили в околишніх містечках — читаємо у О. Л. — йшли до нього радитися у всіх скрутних обставинах, — і скільки непотрібних позвів, родинних сварок усунуло одно його авторитетне слово". „Впродовж всього свого життя — свідчить його б. учень в церковно-парохіяльній школі — він мусів видержувати боротьбу, мусів обороняти „меншого брата" від всякого хижацтва". Довголітня „невидна широким кругам праця" Рильського принесла йому під кінець життя „надзвичайну популярність серед місцевої трудової людности", величезну „любов громади, співчуття й шану всієї сільської округи".[1])

Одначе до того прийшло згодом, а в початках в перші роки, як завжди буває в таких випадках, доводилося працювати тоді, коли його нерозуміли ті, кому він служив. В той час дворяни з високою освітою були рідкістю і звичайно робили велику карієру, доходили до степеня генералів, губернаторів і тим подібних високих становищ. А Рильський? „Справді талановитий чоловік, перед яким лежав широкий шлях в його привичній сфері і блискуча карієра, життя повне принадних окрас — нагло зірвав з тією сферою всякі звязки, голосно голосить соє „отрясаю прах од ног своїх" і йде на важку щоденну працю, на наругу, поневірення. І для кого? Задля того народу, який тоді в очах усього гурту т. зв. освічених людей був тільки „бидлом"... „Вчинок — каже Єфремов — достойний великого серця, великого розуму".[2]) „Рильський — говорить той же автор в другім місці — вибрав собі (в порівнанні з його другом В. Антоновичем) ніби-вужчу ділянку — чисто практичної роботи серед того самого українського селянства, во імя якого товариші зріклися лакомства нещасного в пануванні... Проте популярність Рильського серед свідомих елементів на Україні була не менша від популярности його славного товариша (Антоновича)...[3]) Так стояла справа на прикінці життя, але в тім сільськім окруженню,

[1]) О. Юркевич — Спогади минулого. Рада. 1908, № 219; О. Л. таж „Кіевская Старина" стор. 345; Іван Чупринка — Памяти незабутнього вчителя, Рада, 1908, № 219.

[2]) С. Єфремов — Памяти Т. Р. Рильського, Рада, 1908, № 219.

[3]) С. Єфремов. — „Людина, з якої нічого не вийшло", Рада, 1912, № 218.

де він почав свою діяльність його зустріли як невдачника в панській роботі. „То мабуть для того він все робе, говорили дядьки, щоб начальство йому дало чина, чи який орден, бо ж з нього „нічого не вийшло"! Одного разу йшов Рильський селом з 5-літнім синком. Йдуть і, звичайно, балакають: „Тату, — пита хлопя, скажи мені: ти вчився в гімназії?" — „Учився сину". „Ну і що ж, скінчив?" — „Скінчив". „Ну, то ти може і в університеті був?" — „Був". „І може університет скінчив?" — „Скінчив". — „То чому ж з тебе нічого не вийшло?" В тім наївнім кінцевім запиті синка, очевидячки відбиваючи гомін околишніх розмов, виступає вся величність подвигу Рильського, що він свідомо йшов в своїм житті по шляху, на якому з нього і не могло „щось вийти"![1])

Між практичною службою народу і хазяїнуванням він час від часу пробував своїх сил і в письменстві і в науці, хоч то були, як слушно каже Єфремов, „тільки хвилини відпочинку від тієї дрібної малопомітної, за те великої і коштовної праці, яку з власної волі взяв він на свої плечі". Є глухі відомості про те, що в 1870-х і початку 80-х рр. він давав дописі й статті та містив їх в галицьких українських журналах і дещо в польській демократичній газеті „Głos". Колись написав популярну історію України. Друкував у „Кіевской Старинѣ", розуміється, російською мовою. У книжці за січень 1887 року вміщено його передмову до „Разсказа современника о приключеніи съ нимъ во время колівщини", передмова, що не має економічного значіння. З наступного 1888 р. він став містити в „Кіевской Старинѣ" свою ширшу наукову розвідку під назвою: Къ изученію украинскаго народнаго мировозрѣнія", якої друк закінчено аж по смерті автора, у 1903 році. В ній Рильський виказав глибоке знання селянського світогляду взагалі і соціяльно-економічного зокрема.

Для нашої теми цікавим є насамперед методольогічний погляд автора, що його виявив він в тій праці. „Дійсне життя — писав Рильський — є більше складне, менше прямолінійне, ніж наші узагальнення; ті чи інші окремі поняття не обіймають ніколи цілковито громадського життя, нові не викорінюють відразу давніх, їх взаїмне ділання, а також вплив зовнішних причин викликують ріжні модифікації"...[2]) Коли його погляд на відношення узагальнень і понять до дійсного життя і в наш час може бути принятий, то скептицизмом своїм щодо технічного поступу він вже не дописав. Він, хуторянин, не вірив, „щоб чиянебудь вроджена інтуїція вказала на можливість моментальної, так би мовити, передачі нашої думки на величезну далечінь за поміччю електричности, на можливісль передачі якимось апаратом звуків на-

---

[1]) О. Юркевич. „Спогади минулого"... Рада, 1908, ч. 219; теж Єфремов, там таки.

[2]) Рильскій. — „Къ изученію...", „Кіевская Старина", т. XXIII, 1888, ст. 267.

шого голосу багацько літ по їх виголошенню".[1]) Сьогодні вже є фактом і те, й друге.

Світогляд українського селянства Правобережжя, саме Київщини, в економічній ділянці, — інших ми не торкаємося — автор зясовує, як на основі багатих власних спостережень, так і рішень волосних судів, що, як відомо, головним чином опиралися на звичаєвім праві. Він починає від народнього погляду на подружжя, як на трудову спілку. „В трудовім селянськім житті, — писав він у 1890 р. — в котрім питання врожаю, заробітку і прохарчування висуваються з необхідністю на перший плян, спільність економічних інтересів чоловіка і жінки творять натурально надзвичайно важну звязуючу основу подружнього життя. „Найкраща спілка — чоловік та жінка" — говорить пословиця, і тут це дуже тісна спілка: радість і горе трудового життя її співучасників залежить в переважній мірі від ходу справ цієї спілки; без поради зі „старою" чи зі „старим" нічого не робиться...[2]) Під впливом внутрішних побутових господарських відносин селянської родини історично витворився й своєрідний світогляд селян, що обмежує право власности, насамперед на землю. „Незалежно від почуття рідности, селянська родина — говорить Рильський — представляє собою продукційну економічну спілку, в якій всі її члени в міру сил беруть участь в її продукції. Через те, що продукційність праці членів родини зміняється з бігом часу, то й права всіх членів спілки признається рівними. Цей погляд присвоїло собі й „Мѣстное положеніе о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависомости", визнаючи селянський земельний поділ спільною власністю членів родини. Ця засада проникає ввесь лад родинно-економічного життя селян. Після місцевого звичаю дочки взагалі не є спадкоємцями в земельнім наділі, в господарських живих і мертвих останках й одержують тільки придане... Друге діло хлопці: працюють вони в своїм господарстві, чи заробляють на стороні, праця їх повинна мати на оці той загальний фонд родинного господарства, котрого вони тепер і в майбутності є співучасниками"[3]). „Родина — продовжує Рильський в другім місці — представляє (в економічному відношенні) надзвичайно тісну ґрупу, що обіймає і виробництво і споживання... Чим більше господарство, тим виразніше виступають на перший плян продукційні сторони асоціяції...; в міру ж зменшення розмірів господарства... споживча спільність виступає на перший плян. Економічна солідарність родини зменшується в напрямі від переваги продукційної спільности споживчої; і справді на ґрунті споживання (свекруха і невістка) відбуваються розділи родини, на ґрунті обмеження свободи розпорядження вислідами праці". До того ще приходить: порівнюючи більша легкість підлеглости індивідуальних

[1]) Там таки, стор. 273.

[2]) Його — Къ изученію..., Кіевск. Стар., 1890, октябрь, ст, 21.

[3]) Так само, К. Ст., 1903, май, ст. 172; це Продовження тих же нарисів, знайдена в паперах після смерти автора.

міркувань (соображеній) технічним вимогам виробництва і сильна нехіть до узагальнення (обобщенія) споживання"[1]). Ця глибока, просто клясична характеристика родини, як продукційно-споживчої асоціяції, є тим ціннішою, що є одинокою для области, де не було правильних статистичних дослідів, бо на Правобережжі по 1864 р. не повстали земства, а через те і не було відомої земської статистики. (Продовження буде).

Хроніка

До наших Передплатників!

Ми вже два рази забирали голос в справі передплати. У своїй статті „Криза матеріяльна, чи криза духа" (гл. ч. 7/8 ц. р.) ми виказали, що великі довги в нашій Адміністрації є часто наслідком сучасної духової кризи багатьох наших передплатників, є вислідом їх духової незорганізованости і байдужности до всяких культурних і громадянських починань, а у статті „Чи друга програна Укр. Нації" (ч. 10 ц. р.) ми вказали, як далекойдучі й погубні наслідки для цілої нації навіть під оглядом політичним має таке занедбування укр. преси, а зокрема літературно-наукових журналів. Чимало з наших читачів признало повну рацію нашим думкам і вирівнало всі свої залеглості в Адміністрації, хоч приходилось ще їм нелегко. Та все ж свою повинність поставили вони вище понад всі труднощі. За це всім тим на цьому місці складаємо сердечну подяку і просимо й надальше так точно вирівнювати свої зобовязання. Одначе дуже велика частина наших довжників, на превеликий жаль, цілком злегковажила наші зазиви. До тих ми сьогодні в останнє спрямовуємо свої заклики, щераз відсилаємо їх до згаданих наших статтей і пригадуємо там висловлені думки, тих всіх ми щераз запитуємо: *„Коли Ви пересічно на місяць на удержання свого тіла при житті видаєте щонайменше 100 зл., то чи не уважаєте за відповідне для свого духа, для його корму, жертвувати в тім самім часі тільки 2 зл. (ціна нашого журналу)? Чи Ви вже так мало ціните своє „я", своє духове єство, що ставите його в пропорції до тіла як 100 : 2? Чи Ви усвідомляєте це собі і чи рум'янці встиду не виступають на Вашім обличчі, що є образом Бога? Чи не уважаєте, що (— як каже наш рецензент: гл. рец. Das eigenständige Volk в цім числі) Український Народ, який не розпоряджає для свого самозбереження державною машинерією, якраз тільки дуже живим плеканням духових цінностей може успішно перетривати ту хуртовину, яка на нього нині гряде, що нинішне місце Укр. Нації „під колесами історії" могло би вийти їй на користь, якщо б вона зуміла використати цю нагоду і перевести у себе могутнє духове обнов-*

[1]) Там таки, ст. 178—179.

лення та протиставити „побідним“ націям щось безмірно могутніше від мертвих державних машинерій, саме героїчний етос? Чи не уважаєте, що Ви саме і Вам подібні несовісні читачі в першій мірі є колодами на шляху духового обновлення і витворення героїчного етосу серед Укр. Народу, бо нищите своїми залеглостями в Адміністраціях ввесь розвій і розмах укр. преси, яка передусім в наших обставинах покликана до сповнення того високого завдання? Щераз питаємо, чи Ви є цього всього свідомі?

Коли дотеперішні наші зазиви і цей останній Вас не зворушать, то ми мусимо вибрати для тієї мети іншу дорогу, саме скористаємо зі свойого права вірителя і:

1) Справу залеглих невирівнаних довгів до 15. січня 1933 віддамо адвокатові і спрямуємо її на судову дорогу.

2) Виконаємо рішення пресової конференції з нагоди місяця преси і в слідуючім числі зачнемо друкувати списки всіх несовісних передплатників-довжників.

3) Для точних передплатників натомість урядимо ріжного роду премії, як також визначимо нагороди для тих, що приєднають нам нових передплатників.

Коли стягнемо свої довги і матимемо точних передплатників, обнижемо ціну нашого журналу.

Оце наше останнє слово до несовісних читачів.

Редакція й Адміністрація.

До працівників пера!

За нами два роки важкої праці для розбудови української літератури й науки в християнському дусі, для заінтересування ними ширших кругів українського громадянства, а врешті для обнови і скріплення духа й піддержання та розбудження патріотичних і релігійних почувань серед наших читачів — за нами два роки видавання нашого журналу „Дзвонів“ серед важких економічних труднощів.

За той час вдалося нам згуртувати біля себе чимале число дуже поважних письменників й учених. Одначе ми знаємо, що це ще не всі, що ще є багато працівників пера, які погоджуються з нашою ідеольогією. До всіх звертатися зокрема нам важко, бо часто не знаємо адрес, не знаємо їх місця перебування, то знову в багатьох випадках взагалі не знаємо їх світогляду. *Длятого отсею дорогою звертаємося до всіх працівників пера з християнською і українською національною ідеольогією з проханням приступити до співпраці у нашому журналі* і надсилати нам свої твори та праці. Змагаємо до обнови українського духа, до вироблення сильних крицевих характерів, до витворення серед Української Нації героїчного етосу, здібности для посвяти й жертви в релігійних, національних і громадянських справах, змагаємо до витворення неугнутої відпорности української психіки, від якої відбивались би мов об мур усі ворожі зазіхання, яка би

сміло могла протиставитися всім тим нещастям, які грядуть на Українську Націю, яка би не заломилась навіть серед найважчих хвилин, а перетривала час лихоліття і могла вийти побідною як ясне сонце після хуртовини. Тому й бажаємо, щоби твори й праці наших співпрацівників мали це на увазі й потрібними до цього прикметами відзначалися. Одначе з другої сторони просимо числитися з обставинами, серед яких живемо, а врешті з технічними й економічними вимогами нашого видавництва. Віримо, що цей наш заклик знайде належний і бажаний для нас відгомін.

Редакція.

Цьогорічні ювилеї. 1932 р. вельми багатий на ріжні річниці. Вже в 8. ч. попереднього року (1931) вичислено ювилеї укр. письменників в цьому році (Лесі Українки, Марка Вовчка, Ів. Тобілевича, М. Черемшини і А. Новодворського — Осиповича); дальше обходив свій ювилей Богдан Лепкий. В музичному світі святковано ювилей Гайдна, про якого „Дзвони" (ч. 7/8 ц. р.) помістили окрему статтю, де згадано теж про ювилеї інших музиків як М. Климентія, Н. Паганінія, Данієля Обера та Джона Фільда. Крім ювилею Гетого († 1832), Баруха Спіноци (1632—1677), Вальтера Скота (1771—1832), Юрія Брандеса (1842—1927) і найвизначніших білоруських поетів Янка Купала (Луцєвіча) та Костя Міцкевича (під поезіями підписується Якуб Колас, а під прозою Т. Гуща), хочемо сьогодні згадати ще про століття уродин Бєрнштерна Бєрнзона (8. XII. 1832—26 IV 1910), 70-ліття Гергарда Гавптмана та 25-ліття смерти Станислава Виспянського. Бєрнзон це визначний норвезький письменник, драматург і журналіст, який визначається всіма рисами національного норвезького представника і через те Норвеґія вибрала його немов на свойого духового провідника, співає ним уложений гимн як національний, а тепер величаво святкує його ювилей. Між іншим зладжено ювилейне видання всіх його творів, яке вже замовило 66.000 передплатників (на 3 міл. населення! А у нас?!). Бєрнзон важний і для нас українців, для яких зробив чимало добра своєю прилюдною обороною наших прав на свободу. В звязку з тим листувався він з декількома українськими громадянами. Його ювилей не переходить незамітно і поза Норвеґією, бо н. пр. і в Любеці зорганізувало Північне Т-во у міській бібліотеці виставу всіх творів Бєрнзона в німецькій і норвезькій мові. — Німецький літературний світ серед маніфестацій обходить 70-ліття Гергарда Гавптмана, знаного головно зі своєї обширної діяльности на полі драми, хоч теж написав він декілька замітних повістей. Крім оригінальних пєс Гавптман переложив цілий ряд драм на нім. мову, а багато з них переробив на свій лад. — Як німецьким Шекспіром являється Гавптман, так знов найбільшим польським драматургом є Ст. Виспянський, якого 25-ліття смерти припадає якраз в цьому році. Одначе Виспянський замітно відріжняється напрямними своєї творчости від Гавптмана і Бєрнзона. Останні — це діти II. пол. XIX віку і початку XX, що порушують

в своїх пєсах суспільні і психольоґічні проблєми, а Виспянський — це дитя І. пол. XIX в., дитя польського романтизму і месіянізму. Подібно як Міцкевич в „Дзядах" виводить на сцену цілий ряд духів — головно історичних постатей, що спочивають на Вавелю й їх устами хоче спонукати польський нарід до чину, до здійснення своїх державницьких національних ідеалів. *П. І.*

Вистава образів Укр. Тов. Прих. Мистецтва. Львів 4.XII. 1932 — 17.I. 1933. в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка. Юзвонки № 12

На цій виставі зарисовуються дві ґрупи мистців: ті, що працюють в краю, точніше говорячи новаківців зі сеніором мистцем А. Новаківським на чолі і ті, котрі працюють за границею, зглядно поза Львовом. У перших завсігди є слід впливу Новаківського, котрий проявляється на далі з нестримною бравурою, промовляє надзвичайною експресією барв в студіях до Барвінського і в інших численних композиціях. Близьким йому являється Мороз Михайло, який образом „Церква св. Юра" і пейсажом (ч. 19) показав, що його імпресіоністична фактура з водопадами може перемінитися в динамічну, вибухову експресію, що його побутові образи, пережиті глибоко, гідно репрезентують його середовище. Багато подібних мотивів дають олійні образи Луцика, що дальше вміло промовляє своїми краєвидами, а передусім більш лінеарно охарактеризованими постатями як Леґінь, Дід. Малюца Антін виказує в архітектонічних краєвидах кубістичні тенденції, зреалізовані цілком додатно. З жінок: Рудакевич Стефа, Нижник Іванка, Плешкан Олена, Морачевська Марія. Всі вони дали поважну скількість експонатів, головно краєвидів, з яких пробиваються також певні сліди школи О. Новаківського, а передусім совісне студіювання природи (Рудакевич), деякі тенденції до експресії (Нижник) і до декораційного схоплення (Морачевська). Осібна згадка належиться вдатній темпері О. Стефанович п. н. „Через кладку", основану на церковно-визант. стилю. Чорній Роман найкраще виповідається як карикатурист і то в рисунку. У виставлених працях Чорнія виступає теж його змагання до декорації. Як карикатуристові належиться Чорнієві одно з передових місць в нашому мистецтві. Про субтельні образи Г. Смольського можна висловитися тільки додатно, а особливо про його „Довбуша" (ч. 78), в котрому замітне шукання нових способів оформлення. Поза новаківцями, крім нижче обговорених, слід згадати Климка О., який виставив вдатні ілюстрації підмійського життя й олійний портрет сестри, а дальше праці Степева і пейсажі Шатківського та композиції Хасевича і Мелика. Три останні з Варшави.

З тих, що працюють під цю пору за границею найбільше праць виставив С. Борачок (Париж). Особливо олійні образи того мистця носять пятно сильної мист. індивідуальности. Імпресіоністичним стилем і субтельними барвами дає мистець попри вичуття пластики й рисунку першорядні вартості. Побіч Б. Олекса Третятів, який в своїх пейсажах повірно при помочі давнього стилю вкладає багато життя, світла й невивченої правди. В кінці з паризьких мистців Кричевський М. дав 2 дуже ніжні картини, а Перебийніс 2 повні виразу портрети.

Два відмічені способом вислову мистці (новаківці) Гаврилюк і Ласовський до певної міри пояснили самі свої образи.

Гаврилюк Володимир виставив 4 праці: ч. 66. Білий кінь. Г. сам зазначує, що не відчував, щоб повставали в нім свідомі заміри якоїсь згори обдуманої композиції, чув натомість, що щось тягне його до малювання. Малював і тоді потягала його гармонія красок, ритм ліній, усвідомляв собі приємні переживання і далі якусь повстаючу постать білого коня. Назва образу йому байдужа. Г. не знає напевно, чому в такій формі висловлюється, але чує, що щось діється в його нутрі, що його до цього змушує найправдоподібніше ритм ліній і гармонія красок. Дуже можливе, що образ Інструменти (ч. 67) компонував під впливом якихось чужих взорів, але цього в хвилі малювання не усвідомлював собі. При виконуванні „Портрету" (ч. 68) ділала візія реальної жінки. Естетичними вартостями впливали на мистця головно голова тієї жінки і він начеркнув її в середині

портретової композиції. Все, що дальше від тієї ритміки голови, це теж своєвільна гра ліній і плям, які підсвідомо повставали як дальші рефрени естетичного задоволення, що випливає з „портрету“. Реальна жінка носить синє вбрання, що й зазначено в „портреті“. Кольористична гра довкола голови не є реальна. Композиція (ч. 69) повстала в той спосіб: спершу виконав мистець дрібний ескіз, який згодом закинув. Опісля приглядаючися ескізові, побачив, що в ньому є щось цікавого. Що саме, не знав. Прийшла думка перенести його на більшу площу. Вийшло щось дещо зміненого: мущина в сидячій поставі, далі пес і нахилена жінка. Г. чув, що постаті, як такі не промовляють до нього. Його захоплювали рухи ліній і експресія барв. Скаля барв Г. тиха, сіра. Це тому, що обмежився він до кількох водних красок з матеріяльних причин, а може задля свойого темпераменту.

Г. учився спочатку в школі О. Новаківського і був одним з найліпших рисівників. Памятаємо, як довго тоді вже спинявся на анатомічних формах і часто їх зміняв. Шукав чогось. Опісля в злиднях студіював в Краківській Академії кр. шт. Вже там змінився. Перебуваючи в рр. 1931, 1932 поза Академією постановив зірвати з академічними актами, образами, формами. Результатом того мабуть повстали в тім часі згадані образи.

Ласовський Володимир (Львів) дав кілька натуралістичних образів. Але кілька виконав мистець теж „з памяти“. В них, як сам автор зазначує, ходило про конституцію композиції передусім, хоч не брак в них і річевого змісту. Так приміром в „Ляльках“ (ч. 62) хотів Л. представити погляд на кохання, залицянки деякої катеґорії людей. Тут як і у всіх своїх „модерністичних“ образах автор нарочно упрощує, примітивізує форми, бо уважає, що так ліпше може віддати свої переживання. Л. ходив до школи О. Новаківського в рр. 1919—31, а уміщені на виставці образи виконав в 1931 році. Він не заперечує, що деякі мотиви підсвідомо міг запозичити з новітнього експресійного мистецтва, але подібно як Г. твердить, що ніколи не робив цього для моди, або щоб бути ориґінальним. Його спосіб виповідання спирається головним чином на чисто внутрішних переживаннях, на спогадах, настроях і т. п. Оба мистці вміють висловлюватися і натуралістично, але чують, що натуралістичні способи за слабі, щоб віддати всі скалі мистецьких переживань нинішної доби. Вони теж відчувають потребу шукання нових форм мистецького вислову.

Не місце тут на аналізу тих інтерпретацій, що ми їх дістали від самих мистців. Віримо, що вони внесуть може дещо світла для вияснення проблем, звязаних з їх мистецтвом. Воно стремить до розвязання давних завдань новими способами до виявлення цілої скалі внутрішних переживань при помочі відновлених форм. Також не місце тут розглядати подрібно ці нові мистецькі форми, бо надто сильною є традиція і за мало популярне в нас „нове“ мистецтво. Віримо, що ці малі русла є потрібні і не повинні стрічати запори, але повинні оживити наш мистецький доробок, бути одним з двигунів його розвою. *Ів. Ст.*

Укр. мистецтво за кордоном. Від 1. II. 1933 р. буде відчинена вистава сучасної укр. ґрафіки у салях Держ. Мист. Бібліотеки в Берліні з ріжними ділами [ріжні діли ґравюри, книжкової ґрафіки і ґрафіки державної служби (гроші, марки і т. п.)]. А. Н. У. М. висилає на цю виставку більшість експонатів, що були на такій виставці в червні у Львові (про останню гл. Дзвони ч. 9 ц. р. стр. 621).

Велике враження в укр. мистецьких кругах зробила вістка, що Олекса Кравченко, краса і гордість сучасної російської ґрафіки, якого дереворити можна стрінути майже у всіх замітніших европейських мистецьких журналах, після своєї подорожі по Україні став свідомим українцем і за такого себе признає. Один свій твір помістив він в 2—3 числі „Мистецтва“ і надіслав серію ілюстрацій до творів Гоголя.

Марія Дольницька діждалася в нім. кварт. „Kirchenkunst“ ч. 5. статті славного історика мистецва Ганса про її емалії, в якій він ставить її талант вельми високо, а зокрема підчеркує, що вона, хоч учениця модерного віденського мистецтва, не зриває з укр. мистецькими традиціями.

До 13. XI. ц. р. тривала в Укр. Нар. Домі в Ню-Йорку вистава образів америк. українця артиста В. Панчака, що виїхав до Америки з Жидачівщини ще 15-літним хлопцем. Цілий ряд америк. журналів оцінив його творчість прихильно.

Словник сучасних зах. укр. письменників. Ред. одержала з просьбою о поміщення цього листа:

Ваша Достойносте!

З уваги на це, що здавна читаюча публика відчуває потребу справочника про сучасних письменників, що їх твори переважно читає, а про яких вісток не найде — самозрозуміло — ані в історії літератури, ані навіть у відповідних оглядах, готую до друку *Словник сучасних зах.-укр. письменників.* Буде він доповненням також словника, що його ладить у Харкові проф. М. Плевако. Призначений для читачів по цей бік Збруча, міститиме біо- і бібліографічні відомості про всіх, навіть найменших, сучасних діячів літератури Північних Земель, Галичини, Буковини, Закарпаття й еміграції, а з наддніпрянських лише найважніших. Увійдуть туди вістки про поетів, повістярів і драматургів; авторів літературних фейлєтонів і дописів, кіносценаріїв і інсценіровок; мемуаристів; далі теоретиків і істориків літератури, критиків і рецензентів, у тому теж театральних і кінових; врешті редакторів літературних журналів, згл. літ. відділів у часописах.

Надіюся, що не одмовите подати мені звідомлення про себе. Необхідна тут (I) *автобіоґрафія*, по змозі в такому порядку: 1) Імя й прізвище; 2) Дата й місце народження; 3) Батьки: імя, національність, звання; 4) Короткі дані про рід: його походження, важніші події, чи не було видатних чимсь людей, зокрема письменників; 5) Виховання: школи, лектура й ін. про формування світогляду; 6) Дальше життя: звання, громадська й культурно-освітна діяльність, головні події; 7) Літ. творчість: початок, перші стімули, літ. наука, впливи, літ. орґанізації, погляди на творчість.

(II) В *бібліоґрафії* прошу подати про всі Ваші твори, ориґінальні й перекладні, надруковані книжками, або в часописах: Для книжок: 1) Прізвище, чи псевдонім автора так, як надруковано; 2) Повний заголовок; 3) Місце й рік видання; 4) Видавництво; 5) Формат і число сторінок. Коли це збірка, то ще й 6) Зміст. Для творів, уміщених у часописах крім 1)—2) треба: 3) Назва часопису; 4) Місце, де видається; 5) Рік, ев. місяць і день; 6) Річник, число і сторінки. У ломаних дужках [ ] треба подати від себе відомості про рід (жанр) твору, можна теж добавити завваги про ідею твору, замисл, тощо.

Так само потрібні бібліоґрафічні дані про (III) *переклади* Ваших творів на чужі мови; про (IV) *статті*, оголошені про Вас (біоґрафічні, критичні, рецензії та твори), далі про Ваші (V) *псевдоніми*, з зазначенням, які з них можна розкрити. Врешті можна подати замітки про (VI) *недруковані твори.*, Все це необхідно писати на папері канцелярійного формату.

Розуміється, що така повнота лише бажана, а не обовязкова, тому якщо цього зробити не можна, буду вдячний і за відомості подані якнебудь інакше. Якщо можливо, прошу надіслати свою *світлину, підпис* (тушом на окремій карточці) і *твори.*

Рівночасно прошу ласкаво подати звідомлення й про *інших письменників*, Ваших знайомих, особливо на провінції й тих, що здебільшого писали давніше. Коли б цього не можна було зробити, бажана хоч адреса. Зокрема прошу всі *Редакції*, щоб ради своїх співробітників помістили вістку про цю анкету. З правдивою пошаною! *М-р Є. Ю. Пеленський* Адреса: **Проф. Є. Ю. Пеленський — Львів, вул. Міцкевича 11. I.**

Датки на пресовий фонд. Вже в 9. ч. ц. р. могли ми поділитися вісткою про відрадне явище, що деякі визначні наші громадяни, розуміючи велику вагу „Дзвонів", жертвували мимо економічної кризи, поважні датки на фонд нашого журналу (Впреп. О. Декан Т. Прийма зложив 100 (сто) зол.). Тоді ми за-

питували, хто черговий піде його світлим примірним слідом. На наш запит сейчас відгукнувся відомий вже зі своєї жертвенности Вп. П. *Осип Марків* (Станиславів) і зложив *10 (десять) зол. на наш прес. фонд*, за що йому складаємо щиру подяку. Сьогодні повторюємо той сам запит, а рівночасно і при цій нагоді пригадуємо себе ласкавій памяті й закаменілій совісті наших довжників (Ред. і Адм.).

Поклик Т-ва „Відродження". Щороку Українське Протиалькогольне Товариство „Відродження" з настанням зими кидає клич: Устроюйте мясничні забави без алькоголю! В цьому році особливо доймаюче дається в знаки грошева скрута та політичні злидні. Та серед загального пригноблення та отупіння тим голосніше най звучить наш зазив: Женіть алькоголь з Ваших забав, не затроюйте ним рідкі хвилини товариської розради та безтурботньої розривки! Обходіть тверезо свята, празники й забави!

Ці кличі кидаємо до всіх товариств, в першу чергу до тих, де гуртується молодь, цвіт і надія народу! Віримо, що вони найдуть численних слухачів і виконавців. Держім високо прапор тверезости!

„Відродження" має також обовязок поборювати нашого другого ворога, яким є тютюн. На жаль, ще досі клуби синього диму та невиносимий сопух затроюють повітря наших домів та публичних установ. Тому наше Т-во взиває всі українські установи, щоби на своїх сходинах вводили заказ курення тютюну, який вбиває тверезу думку, затемнює мозок, поневолює самостійність і ініціятиву.

Ці дві резолюції, винесла Головна Рада „Відродження" на свойому засіданні в дні 22. листопада 1932. р. і подає до відома всіх українських установ в надії, що вони разом з нею виступлять активно на протиалькогольному і протинікотинному фронті. Головна Рада Українського Протиалькогольного Тов-ва „Відродження": *Д-р Софія Парфанович* голова, *Іван Костюк* секретар.

З листування Редакції:

Високоповажаний Пане Редакторе! Прошу помістити на сторінках „Дзвонів" цього мого листа: В кн. 3—4 „Kwartalnika Hist." за 1932-ий рік поміщена м. ін. моя рецензія на книжку проф. О. Лотоцького „Українські джерела церковного права". В цій рецензії редакція „К. Н." в кількох місцях слово „український" замінила на „maloruski". Для уникнення можливих непорозумінь, отсим заявляю, що зміни ці редакція зробила без мого відома й що з того приводу я вже заявив редакції „К. Н." мій протест. З високою пошаною! Львів, 21. XII. 1932.

Вячеслав Заїкин.

Студентське життя.

(Цей відділ є офіційним бюлетенем Т-ва Укр. Студ. Катол. „Обнова“ і його Сеніорату).

I. Закордонні справи „Обнови“.

В днях 1—5 вересня 1932. відбувся в Загребі IV. конґрес словянських академіків і сеніорів, зорґанізований братами хорватами. Почався він Службою Божою, яку відправив професор університету о. пралат др. Ст. Бакшіч у церкві св. Марка. В проповіді, виголошеній при цій нагоді, дістали учасники конґресу гарну науку про ролю і завдання словянського католицизму. Після Богослуження відбулося святочне відкриття конґресу в великій салі колишнього хорватського сойму. В склад української делеґації, що заступала „Обнову“ й її Сеніорат, входили проф. др. К. Чехович, В. Конрад і М. Степчишин; крім цього був приявний на декотрих засіданнях конґресу Преосв. Д. Ніяраді, о. др. Горникевич і п. Войталівський. На конґресі було багато визначних гостей і кореспондентів загребської і білгородської преси, що було свідоцтвом великого заціkавлення працями конґресу серед інтеліґенції.

Конґрес відкрив промовою голова орґанізаційного комітету д-р Степан Маркулін. До президії увійшли голови поодиноких делеґацій, від українців д-р К. Чехович. Секретарював п. Лука Перініч, секретар орґанізаційного комітету. Після промови д-р Маркуліна вислано привітні телеграми до Св. Отця Папи Пія XI., до короля Югославії і президентів Чехословаччини і Польщі. Дальше витали конґрес староста міста Загребу, проф. університету д-р І. Крбек, ректор загребського університету д-р Осип Белобек і всі заграничні делеґати. Голова української делеґації д-р К. Чехович виправдав рівночасно неприсутного прелеґента о. проф. д-ра Г. Костельника й інших українських делеґатів, яким непереможні перешкоди не дозволили особисто приїхати на конґрес до Загребу. Після промов делеґатів відчитано низку привітних телеграм і листів, м. ін. від Т-ва „Просвіта“ та від Української Студентської Громади у Загребі. Від хорватського жіночого сеніорату дуже інтересно промовляла д-р Божема Деженіч про проблеми, перед якими стоїть модерна католицька жінка. Після закриття святочного засідання ходила президія конґресу поклонитися хорватському митрополитові, загребському архієпископові д-рові А. Баверові, який приняв протекторат над конґресом.

Наради почалися 2. вересня пополудні. Проводив голова польської делеґації В. Тарновскі; засідання відбулося у великій салі конвікту св. Крізіна. На черзі були виклад словінського письменника Ф. Терсеґлава на тему: „Капіталізм і марксизм у світлі соціяльних наук Пія XI“ і виклад хорватського францісканина о. д-ра Боніфатія Перовіча на тему: „Напрямні соціяльної праці католика на основі енцикліки „Quadragesimo anno“. Оба виклади, а передусім перший незвичайно цікаві.

Друге засідання конґресу було 3. IX. рано в салі колишнього сойму під проводом словака д-ра А. Вашека. На черзі були знов два виклади: український д-ра Г. Костельника (відчитав д-р К. Чехович) на тему „Католицизм і національна ідея у словян“ і польський проф. К. Єнджейовського п. з. „Християнський універсалізм і націоналізм“.

Пополудні 3. IX. відбулося засідання Кирило-Методіївської секції з рефератом проф. унів. з Любляни о. д-ра Ф. Грівеца. Після того чеський францісканин о. проф. д-р Я. Урбан виголосив свій виклад на тему „Харитативна праця католицького інтеліґента“. Рівночасно у другій салі відбувалося засідання жіночої секції під проводом п-і д-р Божеми Деженіч. На засіданнях обох секцій були приявні митрополит Бавер та епископ Д. Ніяраді і своїми заввагами брали участь у нарадах.

В неділю 4. IX. відправив епископ Д. Ніяраді греко-католицьку Службу Божу в церкві св. Кирила й Методія, при чому виголосив коротку проповідь. Після Служби Божої відбулося останнє засідання конґресу в салі колишнього сойму під головуванням українця д-ра К. Чеховича. На по-

рядку нарад були реферати словака д-ра А. Вашека про апостолів словянської взаїмности і хорвата проф. П. Ґрґеца про ролю хорватів у словянському католицизмі.

Пополудні радили сеніори й академіки. Вирішено, що слідуючий конґрес відбудеться в Познані, а другий конґрес в Польщі (1936. р.) зорґанізує „Обнова". Секретаріят до лютого 1933. р. вестимуть хорвати, а опісля поляки.

Резолюції IV-ого конґресу словянських католицьких академіків і сеніорів.

I. Конґрес словянських католицьких академіків і сеніорів, в обличчі надходячої катастрофи сучасної матеріялістичної та безрелігійної цивілізації, вказує на те, що єдине спасення для людства є у живій вірі в Бога на основах науки Католицької Церкви і поручає всім своїм членам, щоби побожними молитвами випросили у Бога рятунок для нинішньої суспільности.

II. Конґрес словянських католицьких академіків і сеніорів відкидає нинішний капіталізм тому, що він просяк мамонізмом і матеріялізмом. Так само рішуче відкидає атеїстичний марксизм як лік проти соціяльної кризи суспільности. Конґрес уважає необхідним обовязком закликати всіх своїх членів, аби всі разом і кожний зокрема змагали до того, щоби душевно визволитися від останків вигідности і самолюбства, та щоби одушевлені почуттям соціяльної справедливости й любови, всі у своїй ділянці, клали основи для моральної обнови сучасної суспільности як для першої передумови загальної обнови суспільного ладу.

III. Конґрес словянських католицьких академіків і сеніорів поручає глибоку застанову над наукою енцикліки „Quadragesimo anno", плекання соціяльного етосу та студіювання модерних соціяльних метод. Поручає студіювати культурні, соціяльно-етичні й економічні своєрідності окремих станів (кляс), бо в цьому найбільша запорука успішної праці при обнові соціяльного ладу. Орґанізаційна праця мусить особливо мати на увазі ті природні ґрупи, стани.

IV. Конґрес словянських академіків і сеніорів взиває усі свої орґанізації, щоби боролися проти національного шовінізму і щоб усі свої сили звертали на скріплення мира у змислі католицького універсалізму. Конґрес уважає за одно із найактуальніших завдань словянської католицької інтеліґенції плекати науку про державу на засадах христіянської етики, змагаючи до того, щоби засада любови ближнього і засада повної рівноправности в дусі Кирило-Методіївської ідеї стала основою практичного співжиття і зближення всіх словянських народів.

V. Конґрес словянських католицьких академіків і сеніорів взиває усі свої орґанізації, аби особливо сьогодні, в часах екстремних соціяльних течій, тим інтенсивніше основувати соціяльно-харитативні комітети, які будуть студіями і практикою співпрацювати на полі христіянської харитативности. Зокрема взиває конґрес усіх католицьких інтеліґентів, щоби свої студії і своє звання звертали на службу любові ближнього, щоби всесторонно студіювали харитативно-соціяльні проблєми, а зокрема найбільш сучасну проблєму, рятунок родини в публичнім і приватнім житті. Нехай будуть неустрашимі в публичній обороні й підтримці чистоти й поваги подружжя, основаного на христіянській моралі.

Крім ділових засідань брали учасники конґресу участь в прогульках по Загребі і його околицях та бенкетах. І прогульки, і бенкети давали багато нагоди, щоби себе ближче пізнати і наладнати між собою тісніші особисті й орґанізаційні звязки.

II. Внутрішні справи „Обнови".

Новий академічний рік почався в „Обнові" прилюдним викладом, що його виголосив 21. дня жовтня п. р. в авлі Академічного Дому о. проф. д-р Гавриїл Костельник. Виклад мав наголовок „Віщування (пророцтва) „Вернигори". Цим викладом започаткувала „Обнова" низку прилюдних викладів і рефератів, виголошуваних сеніорами „Обнови". Відбуваються вони кожної пятниці в 20. год. в авлі Академічного Дому і є до-

ступні не лише членам „Обнови“ й її Сеніорату але теж ширшому загалові українського студенства і громадянства. Другий з черги виклад виголосив 28. жовтня ц. р. професор Богословської Академії, д-р Володимир Залозецький, на тему: „Схід і Захід в історії мистецтва України“. Виклад був ілюстрований при помочі скіоптікону. Крім Студентської авдиторії можна було бачити теж декілька старших громадян. 4. листопаду ц. р. говорив д-р Роман Зубик „Прокняжий Львів“, а 11. листопаду той же сам прелеґент продовжував свій цикль викладів про Львів, говорячи про німецький Львів, себто про кольонізацію Львова німецькими поселенцями. — Виклади „Обнови“ в Академічнім Домі внесли оживлення до студентського життя, а доказом цього те, що деякі студентські товариства звертаються до „Обнови“ щоби вона порушила у своїх прилюдних викладах деякі спеціяльні теми. Треба зазначити, що виклади „Обнови“ тішаться великою фреквенцією. Виклади відбуватимуться впродовж цілого шкільного року з виїмком університетських ферій.

Перші сходини членів „Обнови“ відбулися щойно в неділю 13. листопаду ц. р. в год. 10,45 в домівці „Обнови“, де реферував сам голова тов. Роман Монцібович потреби Т-ва. Були це справи: 1) ширших сходин членів і рефератів на них, 2) секцій, 3) вкладок, 4) читальні Т-ва і 5) праці членів по інших культ.-освітних товариствах. Підчас дискусії вирішено, що сходини членів відбуватимуться що другу неділю в год. 10,15. ц. р., та що на сходинах членів виголошуватимуть реферати лише члени Т-ва — студенти (-тки) з обсягу ідеольоґії „Обнови“.

Виділ Т-ва відбуває свої засідання стало в кожну неділю в год. 9,30. Урядові години поодиноких членів Виділу ось такі: голова — неділя 9,18—11,45 і пятниця в авлі Ак. Д. 19,45—21,15; містоголова і референт загр. справ та преси — второк і пятниця 18—18,30; секретар — второк і субота 18—18,30; скарбник — кожного дня 13,15—14; домівкар і бібліотекар — второк і четвер 18—18,30. В українські свята члени виділу не урядують.

III. Хроніка студентського життя.

16.X відбулися Загальні Збори Акад. Хору „Бандурист“.
23.X — Загальні Збори Гуртка Україністів.
30.X — Загальні Збори Гуртка Прихильників Книжки при Т-ві Прих. Освіти.
31.X — Листопадова Академія.
1.XI — Листопадове Свято в Ліеж (Бельґія).
6.XI — Листопадове Свято в Лювенні (Бельґія).
6.XI — Загальні Збори НАСУС-а в Лювенні (Бельґія).
6.XI — Загальні Збори Медичної Громади.
13.XI — Загальні Збори УССК-у.
13.XI — Загальні Збори Кружка Рідної Школи ім. Петра Могили.

Рецензії.

Богдан Кабарівський: **Стрічками в життя.** Вибір поезій. Львів 1933. Стр. 64. Вид. „Дажбог“ ч. 5. — Автора характеризує ніжна і глибока любов до матері, якій і присвятив цю збірку своїх поезій та зложив кілька віршів (під розділом „Жалібна Гарфа“).

Виконання не всюди поетичне, як приміром:

„коли настрій прийде,
зовсім не тямлюсь я,
не всилі здержати чуття (9).

Це говорення про поезію, а не сама поезія. Та є місця й правдивої поезії:

„Він вже не той — не той, що був;
райдужним сяйвом не міниться,
в проміннях сонця — холод криці,
застиглий усміх... всім на глум“

(„Брилянт“).

Отже автор дає надію, що може з нього виробитися правдивий поет. Щоб тільки його вірші були такі глибокі змістом, як вірш „Дружині“, котрий написав він „за англійським співаком“.

Автор повинен понехати свою улюблену фразу „він бо“, „годі бо“, „від тебе бо“, бо „бо“ має приходити спочатку.

Г. Костельник.

Dr. Rolf Schierenberg. **Der politische Herder.** Ein staatswissenschaftlicher Versuch. Graz 1932. Verlag Filip Schmidt-Dengler. Ст. 115, 8⁰.

В дуже гарно з зовнішнього боку виданій розвідці розглядає Др. Rolf Schierenberg Гердера не з огляду на його значіння в історії літератури, тільки з огляду на політичні наслідки його ідей. „Пробудитель німецького віщого слова, спричинник цілого ряду нових наук, вихователь великих людей зявляється тут в новому освітленні: як таємно довершуючий переоцінку цінностей, переворотницький революціонер, котрий штовхнув у рух і в фермент розлогий світ держав“, — так кажеться у передмові до цієї розвідки. Мова тут про Гердера як про ту людину, з якої духа вийшво — „відродження народів“, зокрема народів словянських

Студію Д-ра Rolf-a Schierenberg-a характеризує — в відріжненню від дотеперішних праць, що зясовували вплив Гердера на „словянське відродження“, — новий і дуже глибокий підхід до цієї теми. Підчас того, як в тих працях сама переломова постать Гердера оставала в тіні, бо предметом були ідеольоґії, які брали свій початок від нього, так наче б то движучими силами історії були ідеольоґічні системи, а не переломові люди, — то автор ставить в сам осередок свого розсліду Гердера як цю людину, в якій знайшла свій вислів певна „сила, котра стала діяти політично внутрі европейського світу народів“. Гердер розглядається отже як заплідноюча потуга, якої духові сімена, впавши в безплодний сам по собі ґрунт завмерлих народів, кільчаться в силу тієї власної енерґії, яка в них поміщується, і ростуть на далі вже по законам, присущим тому ґрунтові, в який упали. Ідеольоґічні системи — це вже тоді лиш зарево, лиш відблиск пожежі, але її суттю є іскра, яка її викликала, є Гердер як Praeceptor Slaviae.

Отже перша частина праці присвячена зясуванню Гердерівських ідей-завязків. Даремно було б тут шукати якоїсь повної мислительської системи, бо значіння Гердера саме ніякою замкненою, як поняття означеною системою не визначується. Ці ідеї — це часто-густо лиш коротенькі афоризми, лиш відірвані думки, кинені мимоходом, лиш у кількох стрічках сформуловані інтуїтивні пізнання — наче яскраві лискавки серед ночі без ніякого систематичного звязку між собою, але з однією й тією самою суттю запального вогню. Скаля цих заплідноючих думок надзвичайно широка — це є ідеї, що торкаються всіх основних політичних фактів; отже: ідеї Гердера про історію держав і народів, про уряди, про публичне діяння письменника, про націю й про батьківщину.

Тлом для другої частини розвідки є принагідне зясування загальних тенденцій часу, в якому Гердерівські ідеї були висказані. Є це тенденції розпаду тих універсальних звязків, які зіспоювали середновічну Европу й один за другим зривалися від часу пізнього середновіччя й реформації так у духово-релігійному, як і державному (повстання новочасних абсолютистичних мілітаристично-експансивних держав), як — вкінці — й устроєвому (заник становости) обсягу. На ґрунт такої до розпаду дозрілої, Европи падуть Гердерівські ідеї-завязки і вони рішають про загальні на-

прямки отого розпаду аж по нинішний день, а саме про те, що цей розпад має піти по лінії спершу національно-культурного, а згодом націоналістично-політичного розчленування. Небезпеки цього розпаду, які нині вже стали дійсністю, заключаються в тенденції, яку віщим передбаченням зясував Grillparzer в афоризмі: „Der weg der neuen Bildung g ht (von Humanität durch Nationalität) zur Bestialität“.. але Др. Rolf Schierenberg вкладає в вибух цієї тенденції багато глибший зміст. Він доходить до пізнання: „Націоналізм Европи взагалі розуміємо як столітний акт помсти природи народів, якій не була дана повна справедливість у світі християнських держав, — як сліпий удар у темряву, удар, якого не веде ніяка оформлююча воля, але який є здібний розторощити струпішілу вже колишню єдність Европи і спричинити поворот світу народів назад у попереджуючий оту єдність, раніший аґреґатний стан“. На цьому загальному тлі зясовує Др. Rolf Schierenberg у другій частині своєї розвідки здвигнення Східної Европи духом, що вийшов від Гердерівських ідей-завязків, у двох розділах: „Гердер і Росія“ і „Гердер і словянське відродження XIX-ого століття“. З перспектив невідхильного й невмолимого історичного бігу подій заокруглює осьтак Др. Rolf Schierenberg образ е п о х а л ь н о г о Гердера як потуги розсаджуючої, але тим менше історично-рішаючої й історично-великої.

Книжка Rolf-а Schierenbarg-а знайшла в дуже численних німецьких журналах і часописях якнайприхильнішу оцінку. Її невисловлена тенденція — це знайти читачів серед словянських народів, вказуючи їм один із сьогодні так могутньо ділаючих звязків між німецькою і словянською духовістю, а свідоцтвом цієї невисловленої тенденції є її присвята: „Українському Сотникові Василеві Кучабському“.

М. Демкович-Добрянський.

Max Hildebert Boehm. **Das eigenständige Volk.** Volkstheoretische Grundlagen der Ethnopolitik und Geisteswissenschaften. Göttingen 1932. Verlag Vandenhoeck u. Ruprecht. Ст. 389 8⁰.

„Власностійний народ“ — цим новоутвореним терміном означує Др. Boehm н а р о д і н а р о д н і с т ь як своєрідний ґрунт, на якому відбувається історична творчість, і рівночасно як одну з движучих сил історії. Метою ж його широко закроєної праці є прослідити науково-теоретично питання, що це таке народ, народність, національність, нація й які є межі їхнього ділання, стійкости, тривкости. Про всесторонність, з якою автор розглядає свою тему, свідчить коротке подання загального змісту книжки: I. Що це таке народ? II. Народ у часі. III. Народ у просторі. IV. Внутрішна структура народу. V. Приналежність до народу й обєм народу. VI. Форми орґанізації народу. VII. Вияви національної своєрідности. VIII. Народня стихія. IX. Народ як істота.

Якнебудь не ставитися до вислідів, до яких автор доходить, книга Дра Boehm-а заслугує на особлившу увагу всіх, хто цікавиться тим, що в останньому часі принято називати „проблемою нації“, — отже в першу чергу на увагу н а ц і о н а л і с т и ч н и х к р у г і в. Це тим більше, що автор є відомий з цілого ряду праць про поодинокі сучасні національні питання, з яких найбільш замітним є обємистий твір „Europa irredenta“ (1923). На увагу ж якраз націоналістичних кругів заслугує цей твір, бо вони стараються дійти до своєї політичної теорії на підставі понять про те, що таке нація, а твір Дра Boehm-а є справдешним компендіюм усіх цих понять, критичний же розгляд Дра Boehm-а про ці поняття може дати якраз цим кругам невичерпаемий матеріял для їхніх засадничих дискусій просто в силу того, що це є п е р ш а праця, яка старається усі ті поняття зібрати до купи і внести в хаотичну дискусію про народ, народність і націю якийсь порядок і якусь прозорість.

Сам автор привязує до своєї найновішої праці дуже велику вагу. Він підпринимає нею спробу поставити поруч відомої вже від двох тисячеліть науки про д е р ж а в у — нову науку про н а р о д як про ту живу матерію, з якої держава формується. При цьому автор займає н е-н а ц і о н а л і с т и ч н е становище. Він заступає думку, що живих джерел народу слід шукати не в п о л і т и ч н о м у, тільки в д у х о в о м у. Він здає собі справу з того, що г і п е р т р о ф і я національно-п о л і т и ч н и х тенденцій у післявоєнній Европі, яка для осягнення б е з п о с е р е д н о-

актуальних, „національно-державницьких“, цілей не тільки занедбує а просто вичерпує здатність зуніформованих „націй“ до всякої своєрідної духово-культурної творчости, тим самим в остаточних вислідах є просто вбивча для народів. Як з цього виходить, Др Boehm повертає отже до тих живоцільних основних поглядів про народ як про своєрідну істоту, які вперве були сформуловані романтикою. Є це засадниче становище — на наш погляд — безперечно наскрізь правильне й гідне цілком особлившої уваги якраз українського народу, який не розпоряджаючи для свого самозбереження державною машинерією, якраз тільки дуже живим плеканням духових цінностей може успішно перетривати ту хуртовину, яка на нього нині нагрянула. Уніформістичний же і зуніформований „інтернаціональний“ націоналізм, який усіми порами втискається з-зовні в український народній орґанізм, є занадто засліплений, щоби бачити, як дуже могло б це, що наш народ знаходиться нині „під колесами історії“, вийти врешті решт з погляду будуччини України на користь цьому народові, коли б цей український народ був взагалі здібний використати ту обєктивну нагоду могутнього духового обновлення, яку нині мають усі народи, котрі програли світову війну, в першому ряді теж і німецький. Адже підчас того, як „побідні“ нації нині виснажуються на творення державної й мілітарної машинерії, український народ належить до цих народів, які обновленням пульсування свого духового життя могли б в решті решт протиставити „побідним“ націям щось безмірно могутніше від мертвих машинерій, а саме: героїчний етос, отже потугу нинішній „змасованій“ націоналістичній Европі абсолютно чужу. Народ, перепоєний таким „немодерним“ етосом, розуміється, неминуче мусів-би стати одним із передових з хвилиною залонання машинерій, які нині його пригнічують, — а внутрішне заломання мусить швидче чи пізніше судитися кожному механізмові.

Др. Boehm обіцює собі, що його науково-теоретичні пізнання могли б мати далекойдучі практично-політичні наслідки в змислі відродження духовости, отже істот народів, коли б ці пізнання прийнялися серед національно-політичних діячів. Такої далекосяглости не приписуємо праці автора без уваги на цілий ряд глибоко правильних думок і висновків, до яких він доходить. Перш за все не обіцюємо собі нічого з науково-теоретичних пізнань. Між інтелектуальним пізнанням і діянням людської волі існує занадто крихкий місток. Не самі по собі пізнання хиб якихось у даному часі ділаючих політичних ідеольоґій — в даному випадку ідеольоґії націоналістично-„державницької“, — тільки щойно протиставлення цим ідеольоґіям позитивних ідей, оформлюючих новий тип людини, можна відвертати народи зі згубних шляхів і звертати їх на шляхи правдиві. По друге, вважаємо встановлювання якоїсь нової науки про народ річчю цілковито зайвою. Підчас того, як ніякий політичний діяч не може обійтися в своїй діяльності без більше чи менше глибоких пізнань з области науки про державу, — підчас того кожна, хоч більш-менше вдумчива і політично, отже державно, здібна людина доходить на підставі історичних студій просто інтуїтивно до влучних пізнань з обсягу всього того, що торкається народу й національного моменту, з тієї простої причини, що народ і національне є лиш аморфною матерією, є лиш природним підложжям політичної творчости, себто чимсь, чого характер й істоту схоплює політично-творча, отже державно якийсь народ оформлююча людина просто влучним і здоровим безпосереднім інстинктом. В кого ж такого інстинкту, такого проникливого ока для дійсности, серед якої він ділає, немає — цього ніякі теоретичні пізнання нічого не навчать, і найкраще буде, якщо він політикою взагалі займатися не буде. Вкінці по третє — в книзі Дра Boehm-а знаходиться цілий ряд компромісів в таких речах, в яких усяка компромісовість є виключена і треба рішатися або-або. Так наприклад Др. Boehm цілком правильно пізнає, що та переміна народів з виразною внутрішною структурою в безструктурну й аморфну „масу“, на якій базується новочасний націоналізм, є початком смерти народів як своєрідних істот. Виходило-б із цього, що треба

признати позитивними з погляду народу лише всі такі ідеї й діяння, які або спиняють переміну народу в „масу“, або надають „змасованому“ вже народові нову внутрішну структуру, яка перетворює „масу“ ще раз в народ. Тимчасом Др. Boehm „рахується з духом часу“ і признає „масове“ діяння при помочі засобів, відповідаючих „масі“, якщо це діяння грає на національних інстинктах, річчю народ зберігаючою. Таких кепських компромісів з націоналістичним і всяким іншим „духом часу“ є більше. До хиб книжки належить теж її мова визначно абстрактного типу.

Василь Кучабський.

Eljasz Wytanowicz: **Polityka agrarna sejmu galicyjskiego w cyfrach budżetów krajowych.** (La politique agraire de la diète de Galicie d'après les budgets provinciaux). Odbitka z „Studjów z historji społecznej i gospodarczej, poświęconych Profesorowi Dr. Franciszkowi Bujakowi“. Львів. 1931. 8⁰ 21 + 3.

— **M. I. Tuhan-Baranowski (teoretyk-ekonomista, historyk kapitalizmu, socjolog, twórca teoretycznych podstaw idei spółdzielczej).** Odbitka z „Roczników dziejów społecznych i gospodarczych“ (pod redakcją Prof. Franciszka Bujaka i Prof. Jana Rutkowskiego). Львів. 1931. 8⁰ 12.

Нотуючи оці два невеличкі нариси молодого українського історика-економіста Іллі Витановича (ученика звісного львівського вченого Фр. Буяка), можемо з великою приємністю підчеркнути в обох його нарисах (особливо в першім) сполучення совісної працьовитости з добрим методольоґічним підготуванням і безсумнівною здібністю до наукової роботи. Здається, що вже на підставі цих невеличких праць І. Витановича можна сподіватися, що з нього виробиться корисний і визначний працівник на занедбаній у нас ниві історично-економічних дослідів (на якій у нас, поза межами СССР—працював досі лише наш заслужений економіст проф. О. Мицюк[1]) та від недавна ще другий теж совісний і працьовитий ученик проф. Буяка Р. Зубик[2]).

У першім із зазначених нарисів Витанович зупинився на цікавім (не тільки для вузьких фахівців, але й для ширшого кругу інтелігенції) та майже необробленім питанні про політику галицького краєвого сойму (від серед. XIX ст. до світової війни) відносно хліборобства й взагалі сільського господарства в Галичині й про вплив цієї політики на розвій господарства в Галичині, оскільки те й друге відбулося в цифрах краєвих бюджетів. Ідучи за обєктивною історично-статистичною методою свого вчителя, Витанович дає короткий, але досить ясний і безсторонній огляд аґрарної політики галицького сойму. З того огляду повстає перед нами вельми сумний образ. Впродовж трицяти років по скасуванні кріпацтва в Австрії, тобто майже до кінця 1870-их років, і особливо саме в 1870-их роках зростають експльоатація й занепад господарства галицького селянства. 1870-і роки були періодом особливо тяжкої нужди й обезземелення галицького селянства. Галицький краєвий сойм, занятий під той час справами суто політичними, нічого не робив для злагіднення тієї нужди та економічного відродження галицьких селян. Щойно в 1880-их роках, за ініціятивою маршалка сойму Мик. Зибликевича, сойм почав звертати увагу на економічний розвиток краю; та щойно аж під самий кінець XIX ст. були зліквідовані деякі рештки кріпацтва у Галичині.

З 1900—1901 рр. галицький сойм, принаймні хоч в деякій мірі, почав дбати за економічні інтереси селянства. Але до загального зрозуміння ваги економічних справ дійшов він щойно в останнім десятилітті перед війною; в цім десятилітті галицький сойм виявив вже розмірно широку акцію в області сільсько-господарської політики. Та, на жаль, і в цім періоді сойм не зумів піднятися на ступінь надклясової економічної політики й консервував старі, віджиті аґрарні відносини, корисні для великих землевласників, а ще більше може для зайд-спекулянтів, незвязаних навіть із

---

[1]) Порів.: *М. Полянський*, „О. К. Мицюк, як економіст. (З приводу 25-ліття його діяльности)“ в „Поступі“-і, 1930, ч. 6—10, ст. 155—161.

[2]) Порів.: рец. М. Полянського на кн. Р. Зубика „Gospodarstwo folwarczne z końca XVIII. w.“ — в „Дзвонах“, 1932, кн. 2 (11), ст. 154—155.

краєм та його господарством. Впрочім, господарчий стан селянства в Галичині в ост. роках перед війною почав поліпшуватися, але не через економічну політику гал. сойму, а незалежно від нього завдяки ріжним іншим обставинам економічним і суспільним, як нпр. упадок доходів (стисліше — ренти) від землі, що спричинив перехід досить помітної кількости землі від великих власників до дрібних, далі зарібкова еміґрація, розвиток освіти, суспільних організацій ітд.

Отже, як бачимо, нарис Витановича порушує дуже інтересні й важні питання з розмірно недавної економічної історії Галичини. До того ж, „сухий" статистично-економічний матеріял Витанович зумів обробити цікаво, — що є річчю неченкою й на наш погляд дуже важною.

Одначе, на жаль, молодий історик, — здається, — дещо злегковажив деякі статистично-економічні дані, що були в його розпорядженні, але видалися йому менше важними чи менше цікавими. Іншими словами, з д а є т ь с я нам, не використав він в с ь о г о відповідного матеріялу з належною докладністю. Через те нарис вийшов не зовсім повний.

Другий нарис Витановича присвячений оглядові наукової праці найвизначнішого українського економіста Мих. Т у г а н - Б а р а н о в с ь к о г о. Як на молодого вченого, що недавно лише почав свою наукову діяльність, Витанович написав цей нарис, можна сказати, навіть дуже добре. Змалювати на 12 сторінках яскравий образ наукової праці й економічних, соціяльних і т. й. поглядів великого економіста, це завдання тяжке навіть для досвідченого вченого. Тимчасом Витанович вивязався з цього завдання зовсім незле.

Трохи може закоротко й тому не зовсім ясно виложив він знамениту теорію вартости Туган-Барановського. Над нею варта було спинитися дещо ширше. Далі, коли вже автор згадав дещо подібні теорії Маршаля, Жіда та ін., варта було вказати, що жодна з тих теорій не давала такої яскравої, гармонійної й викінченої (ніби „математичної") синтези теорій вартости — трудової й австрійської школи, як теорія Туган-Барановського.

Не зовсім точне твердження автора про те, що Т.-Б. довгий час зачислював себе до „школи Маркса", хоча — як слушно вказує автор — вже в першій більшій економічній праці (про вартість, 1890 р.) в суті речі кардинально розійшовся з Марксом, а в дальшому виявляв це розходження все більш яскраво. До „школи Маркса" Т.-Б. властиво зачислював себе не довгий час, а лише на самім початку своєї наукової праці; натомість, Т.-Б. дійсно підчеркнув звязок своєї науки з наукою Маркса, як одного з основоположників економічної науки. Підчеркуючи цей звязок, Т.-Б. тим самим протиставляв свою науку класично-ліберальному напрямкові.

Шкода, що не зупинився автор хоч би в двох-трьох словах на поглядах Т.-Б. на земельну справу. Взагалі в деяких місцях автор пише дещо надто загально, очевидно, бажаючи дати якнайкоротший нарис. Та думаємо, що якби автор додав був ще 3 або 4 сторінки, нарис його на тім би значно виграв.

Поза тим лише кілька дрібних, другорядних уваг. Проф. О. Мицюк ученик не Туган-Барановського (як гадав автор), а Волод. Фавст. Левитського й Анціферова (так само, як пишучий ці рядки). З літератури про Т.-Б. автор залишив без уваги працю Н. Д. К о н д р а т ь е в а „М. И. Туган Барановский" (Птг. 1923), здається найширшу з усього написаного про Т.-Б.[1]). Помер Т.-Б., будучи вже не міністром фінансів України (як пише

---

[1]) Для бібліоґрафічної повноти зазначимо ще отсі праці з літератури про Т.-Б.: 1) *Акад. К. Воблий.* Академик Михайло Йванович Туган-Барановський. „Зап. Соц.-Екон. Відд. УАН", 1923, т. І. с. 3—7; 2) *В. Тимошенко,* Некрольоґ в „Збірн. Укр. Унів. в Празі", т. І. с. 1—15; 3) *Д. Чижевський,* Фільософія на Україні. Прага, 1926, ст. 160 — 163 (тут між ін. варте уваги зазначення звязку Т.-Б. з неокантіянцями та рос. соціольоґ. школою і т. п., що може слід було вказати й Витановичеві в його нарисі про Т.-Б.; *його ж:* Нариси з історії фільософії на Україні. Прага 1931, с. 163 — 164 (дуже коротко); 5) *І. Шимонович.* Історія політичної економії. Л. 1923, с. 132—137. Для бібліоґр. повноти згадаємо ще й нашу ґазетну статейку „Михайло Туган-Барановський" („Нова Зоря", 1929, ч. 14).

автор), а економічним делеґатом українського уряду, висланим до Парижа, куди він і виїхав за день перед смертю, та на початку дороги помер. Далі деякі термінольоґічні неточності: Всеукр. Академію Наук автор називає по польськи „Akademja *Umiejętności*"; юридичний факультет „правно-*економічним*": російське слово „русскій" перекладає на польську мову „ruski"; замість „ekonomja społeczna" або „ekonomja polityczna" кілька разів пише просто „ekonomja" і т. д. Розуміється, це дрібниці, але в науковій праці треба звертати увагу на точність і в дрібницях. Особливо про це слід памятати молодому працівникові науки.

Та в кожному разі нариси Витановича, не вважаючи на їх невеличкий розмір, слід витати як дуже приємне явище в нашім, на жаль таким біднім (поза обсягом богословії) науковім житті: добре методольоґічне підготування, помітні здібності до наукової роботи, старання і совісність, а заразом ц і к а в е опрацювання тем, самий дуже щасливий вибір тем, — все це якнайліпше свідчить про молодого вченого й дозволяє сподіватися, що він з часом зможе заняти визначне становище в нашій науці. Але рівночасно мусимо зробити молодому вченому й докір, що не бачимо його праць в українській мові. Ми не маємо нічого проти того, щоби він ч а с т и н у своїх праць друкував і на чужих мовах, зокрема вважаємо дуже добрим і доцільним, що він писав по польськи свій інтересний нарис про Т.-Б., популяризуючи тим свою науку та підносячи її вартість в очах поляків; та рівночасно гадаємо, що обовязок кожного українського вченого писати й друкувати принаймні частину своїх праць по українськи. На жаль, деякі з молодих наших учених цього обовязку не виконують. Почасті впрочім, винні в тім і наші „старші учені", які мають під своїм проводом „наукові видавництва" (нпр. „Зап. НТШ.") та не вміють (?) притягнути до них ліпші з молодих сил.

В. Заїкин.

M. l' abbé F. Dvornik. **Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle.** Travaux publiés par l'Institut d'Etudes Slaves. T. IV. Paris 1926 8⁰ 360.

Ця знаменита праця професора катол. богосл. факультету Празького Університету о. Ф. Дворніка, яка викликала найширший відгук у ріжних краях (десятки рецензій у мовах: французькій, німецькій, великоруській, чеській, болгарській, шведській ітд.), у нас лишилася майже непоміченою й незнаною, не вважаючи на те, що о. Д. розглядає в цій праці дуже важні для нашої історії питання про стан византійської культури в VIII—IX вв., про місійну діяльність Византії, про вплив Византії та її культури на ріжні словянські краї і т. д.

Книга о. Д. це безперечно одна з найцінніших про византійсько-словянські взаємовідносини та про впливи Византії й Риму на словян. Щоправда, є в цій праці деякі прогалини й архітектонічні недостачі; є й дуже субєктивні погляди (нпр. про суто византійський характер пізнішої великоруської народньої культури), з якими трудно або й неможливо погодитися. Але поза тим праця о. Д. дає стільки цінного матеріялу й такі надзвичайно інтересні та важні висновки, що її значіння в деяких історичних питаннях треба признати п е р е л о м о в и м. Зокрема на особливу увагу заслуговує переведена в цій книзі ревізія питання про місію Східної Церкви серед поган. До появи праці о. Д. загально принятий був погляд про п а с и в н і с т ь і н е д б а л ь с т в о християнського Сходу й зокрема Византії в справах поширення християнства серед сусідних поганських народів; але о. Д. рішуче критикує цей загально поширений погляд (якого держався до речі й пишучий ці рядки у своїх перших працях про початки християнства на Русі). Ревізія цього питання це одна з найбільших заслуг о. Д.

Так само й в низці інших важливих історичних питань о. Д. кинув нове світло, спростував старі забобони, поробив нові висновки. Та докладний розгляд всієї книги о. Д. постараємося дати в спеціяльнім науковім журналі*).

В. Заїкин.

*) В 1928 р. в „Зап. ЧСВВ." появилася вправді моя рецензія (напис. в 1927 р.) про цю книгу о. Д.; але рецензію цю я нині сам вважаю вже не зовсім вистарчаючою, а передусім дещо закороткою. — В. З.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка том CLI — Праці історично-філософічної Секції, за редакцією Івана Крипякевича, у Львові 1931, ст. 240.

Рідко тепер, в тяжких часах, маємо змогу тішитися вислідами праці, що її орґанізує Наукове Товариство ім. Шевченка в ділянці історичної науки. Багато причин складається на те — вони в виїмкових наших умовинах і в людях самих. Та бадьорить нас, що Старі Записки, хоч може не кожного, хто цікавиться їх змістом вдоволять нині, але порівнання з багатьома чужинними науковими видавництвами гідно видержують. Зміст 151-го тому цікавий і багатий.

Др. Ярослав Пастернак описує Нововідкриті римські памятки з Галичини і Волині (ст. 1—17). В 1927. р. найдено в Звенигороді два черепки „terrae sigillatae". Автор із фраґменту витисненої печатки майстра на одному з них та на підставі розсліду їх форми й орнаменту стверджує походження тієї нахідки з Rheinzabern у східній Галії, від гончаря-мистця Cintusmus-а (117—161 по Хр.). Розшукуючи за іншими слідами імпорту цього роду старинної кераміки в добу римського цісарства до нас, надибав автор і описав також кільканадцять черепків зі збірки Народного Дому, найдені давніше також у Звенигороді. На одному з тих черепків збереглася печатка майстра Svarad-а з південної Галії. Оба згадані мистці працювали в I і II ст. по Хр. На думку автора, „це перші абсолютні дати з історії Звенигорода", який був у торговельних взаєминах із римськими провінціями, а що сліди тієї торговлі находимо в Звенигороді тоді, коли далеко кругом їх досі не найдено, свідчить багато про давне значіння тієї старої оселі. Замало знайдено досі матеріялу, щоб можна було докладно визначити дорогу цих старих торговельних зносин. Автор за Антоневічом веде цей шлях через південну Німеччину до Дунаю, а відтак через чесько-моравську браму Одрою на Шлеськ, звідси здовж Підкарпаття на схід. За цею дорогою переконує автора факт, що „від шлеських границь не знайшлася у нас ще досі нігде більше terra sigillata". Але ж на нашу думку це ще за малий доказ на цю дорогу, бо ж, як нижче в II уступі, автор сам як би собі перечить і визначує докладно торговий римський шлях до нас нахідками римських скарбів у Плоскій на Буковині, Колодрівці, Касперівцях, Красієві, Черніеві, Дубовиці (понад Дністер), Свистільниках, Серпках гор., Бориничах, Борині, Мочерадах, Костенові й вкінці обговорює найновіший, у 1928 р. викопаний волинський скарб на полях с. Бориниць, (який автор докладно описує). Дата цих скарбів I-IV Ст. по Хр. Чи ж не могла тією ж дорогою й хто зна чи не одинокою (водною) в тому часі замандрувати до нас і terra sigillata? Бо ж і пізніше в середновіччю Галичина в княжих часах комунікується з південною, а й зі середущою Европою як не понад Дністер і Прут до Дунаю, то найчастіше провалами Східних наших Карпат, а шляхи на Польщу ведуть частіше щойно в пізніших польських часах.

Др. Евген Перфецький: (Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хроніки Яна Длуґоша) (ст. 19—56) продовжує розшукування й реконструкцію тексту українського літописного джерела, яке положив у основу своєї хроніки Ян Длуґош, а яке „рішуче ріжниться від тексту Початкового зводу й Повісти временних літ". Проаналізувавши текст Длуґоша про вбивство Аскольда й Дира Ігорем, замічує відсутність звісток про Олега, бо не було тих звісток у руському перводжерелі, з якого користав Длуґош — у Перемишльськім літописнім зводі (з 1100 р.?), в якого знов основі лежить текст Київського зводу (1070 р.), що також ніяких звісток про Олега не має. Доказує теж автор відсутність у джерелі Длуґоша статтей Печерського літописного зводу й що він не міг мати впливу на протоґраф Длуґоша, Перемишльський звід.

Володимир Січинський: Архітектура міста Бардієва (ст. 57—97). Цікава праця про Бардіїв город, що нині на українсько-словацькій межі, а колись на перехресті багатьох культурних впливів, торгових шляхів з України (через Карпати) й Польщі через Угорщину в південну Европу. Сліди цих впливів, свідків багатомовної минувшини, цікаві не лише

для історика мистецтва, але й історика економіста й взагалі дослідника культурних, політичних та мовних засягів. Зразково методично й з глибоким знанням ділянки переповідає автор коротко на початку історію Бардієва до наших часів (цитує багато новішої літератури, важної для дослідників нашого Закарпаття взагалі), а відтак подрібно спиняється на описі оборонних мурів міста, ратуша, катедри й інших памятників архітектури, як також над питаннями історії мистецьких впливів та течій, що йшли з півдня Европи до нас на Вкраїну, а їх гей би вузлом являється старий наш Бардіїв. До тексту додано 26 незвичайно дбайливо виконаних автором рисунків і дібраних світлин.

Ігор Лоський: Українці на студіях в Німеччині в XVI-XVIII ст. (ст. 99—110). Коротка студійка, що вийшла зі семінара проф. Дорошенка при УНІ. Автор виписує з вписових книг Університетів у Ляйпціґу, Страсбурзі, Кеніґсберзі й Гайдельберзі українців, що шукали в них знання в XVI-XVIII ст. Праця автора причинюється до вияснення джерел, які й відки проникали до нас зі західної Европи культурні течії. Цікаво між іншим, що коли в XVI ст мандрують на студії шляхетські сини частіше з західних наших земель, то в XVIII більшість мабуть походить з Лівобережжя, старшинських дітей, що самі згодом стали замітними старшинами та голосними своєю вченістю людьми не лише в Гетьманщині, а й у цілій Росії.

Іван Крипякевич: Студії над державою Богдана Хмельницького. VII. Військо. VIII. Каталог полковників 1648—1657 рр. IX. Держава Богдана Хмельницького (загальні уваги). ст. 111—150. Перші два розділи цінної праці проф. Крипякевича, це продовження серії цікавих студій над будовою й орґанізацією козацької держави. В першому з них автор, визбируючи скупі джерельні дані, старається устійнити число війська й армій Хмельницького — річ дуже тяжка й мало доступна для історика, навіть для ближчих нам часів. Тому вислід 300.000 уоруженого народу на 1,000.000 населення дуже проблематичний. З фраґментаричних джерельних звісток відтворює нам автор орґанізацію козачих військ: роди зброї, піхоту, кінноту, гармату, постачання, санітарну службу, укріплення, замки. В розділі VIII. доповнює та поправляє дотепершні зусилля (Максимовича, Лазаревського, Липинського й Грушевського) та дає повний майже катальоґ козацьких полковників у добу Хмельниччини.

В IX. розділі збирає проф. Крипякевич висліди своєї довголітної праці в цікаво насвітлену синтезу, що ресумує зміст 10 більших і стільки ж менших студій з історії Хмельниччини. На їх підставі дає нам автор ясний погляд на цілість державної будови: на територію, суспільно-економічну структуру, політично-правний лад, адміністрацію, скарб і військо. Найменше порушені автором суспільно-господарські питання, яким не посвячує окремих студій, лиш говорить про них принагідно й не концентрує матеріялу так, як це робив при розгляді інших питань. Та автор оправдує себе заявою, що „не змагає до повноти вирішення всіх питань, звязаних з темою, а тільки намічує деякі проблеми, що чекають на детайльне оброблення". Проф. Крипякевич один з гурту тих перших, що ламали традицію в нашій історіоґрафії й вивели її на новий шлях. Коли старші історики, захоплені народною революцією, звертали більше уваги на її руйнуючі моменти, то проф. Крипякевич один з найкращих знавців Хмельниччини добуває з неї державно-творчі моменти й складає в могутню цілість — образ великого Богданового діла. (Перший — як відомо — В. Липинський проломав леди й спрямував укр. історіоґрафію на правильний шлях своїми монументальними працями, головно „Z dziejów Ukrainy" і „Україна на переломі — Ред.).

Др. Домет Олянчин: Українсько-бранденбурські політичні зносини в XVII ст. І. Часи гетьмана Богдана Хмельницького. (1. Політика курфірста Фридриха Вільгельма супроти Польщі. 2. Політика курфірста Фридриха Вільгельма супроти України, 3. Спроби порозуміння курфірста Фридриха Вільгельма з гетьманом Богданом Хмельницьким. Додаток переписки курфірста в козацьких справах). Ст. 151-179.

Повища праця, то ще один доказ на широчінь державної політики Богдана Хмельницького, який, щоб вибитись з-під зверхности Польщі й Московщини побіч зносин з Кримом, Туреччиною, Молдавією, Волощиною, Семигородом, Австрією, Венецією й Швецією навязував їх і з Бранденбурґією — Прусією.

Др. Микола Андрусяк: Павло Тетера та львівська Ставропіґія. ст. 181—7. Це цікавий причинок не так до пізнання постаті Тетері, як історії значіння львівської Ставропіґії, західньо-української культурної станиці XVI—XVIII ст.

В відділі „Miscellanea" Вол. Січинський подає передмову рукописної євангелії кінця XVI ст. з Маковиці на Закарпатті — новинка більше може інтересна для мовознавців. Проф. Крипякевич подає фраґмент з книги в Нац. Музею „Visitatio Generalis Ecclesiarum Dioece: Leopoliensis, Halicien: et Camenecens: per Podoliam et Ukrain; in Palatin: Braclaviens: ab anno 1726 ad ann: 1733. Tom, I." Чигирин і Суботів у візітації 1726 р. А. Возняк: українські пісні й польські вірші з „Літописця" Єрлича.

Др. Карпінець ширше обговорює найдені ним матеріяли „До справи арештувань у Львові в червні 1877 р.",

Останні сторінки Записок посвячені пошані пятьдесятьліття наукової праці Евфима Сіцінського, невтомного дослідника Поділля; бл. памяти Стефана Томашівського, Вячеслава Липинського й Раймунда Фрідріха Кайндля (з портретами),

Жалувати треба, що мимо вартісного наукового змісту Записок бракує зовсім відділу рецензій, наукових звітів і новинок не лише бодай важніших явищ зі світу, але навіть з українського поля. Цей факт не лиш зменшує наукову, але передусім практичну вартість записок. Через те роблять вони враження, якби були відгороджені від світу. Та ще одна скромна заввага: чи не доцільно було б орґанізувати для Записок Н. Т Ш. розроблювання історичного матеріялу передусім з західних і північно-західн.-українських земель? [1]).

Др. І. Витанович.

о. Др. Г. Костельник: **Ordo logicus.** Львів 1931. Вид. „Богословії", ч. 8. (відбитка з „Богосл."). 8° стр. 42.

Вже минув цілий рік, а на цю книжку ніхто не звернув належної уваги в укр. видавництвах. Це є тільки черговий доказ, що нинішний світ зматеріялізований, і його не цікавлять ніякі фільософічні проблєми й ніякі нові осяги в тих ділянках. Зокрема у нас, серед українців, дуже мало людей занимається фільософією, а тим більше льоґікою, через що мабуть в укр. громадянськім житті можна стрінути так часто нельоґічні кроки й потягнення.

Нераз стрічається закид, що льоґіка це річ вельми нудна. Звісно, що кожний предмет може бути нудний, або цікавий, залежно від того, як його вчитель провадить (а фахівців з обсягу льоґіки у нас можна почислити на пальцях!), то й таке поняття повстало про льоґіку. Іншим разом чуємо, що льоґіка практичного думання не навчить. Не знаємо, чи практично багато навчить й історія, чи інші науки (деяких людей життя само й життєвий досвід не можуть нічого навчити!) Вкажу тут тільки на один історичний примір значіння льоґіки в науці. В XVII і XVIII вв. учені завзято спорили, чи ідеї у людей є вже вроджені, чи набуті. Картезіянці обстоювали першу можливість, а прихильники Льока другу. Вирішила спір щойно льоґіка, після якої треба наперед докладно очеркнути, що ми під поняттям ідеї розуміємо. Показалося, що з одними ідеями в значінню понять, на яких опираються т. зв. осуди апріоричні ми родимося, а інші набуваємо опісля. Примірів великого значіння в науці і в практичнім житті (судові процеси, перехрестні адвокатські питання, софізмати і т. д.!) можна би навести дуже багато. Врешті рішуче непримиримим противни-

---

[1]) Чи не краще було б в часі сучасної екон. кризи замість цілого ряду менших праць, часто причинкового характеру, друкувати більші основні синтетичні наукові опрацювання, які, як нам відомо, роками ждуть на свою черґу, а представляють собою велику вартість.— Ред.

кам льоґіки як науки — скажу: можна комусь цілими днями вганятися аж до запертя віддиху за мячем, то можна і нам пігнатися за людською думкою та слідити за нею. Отже погляньмо, як женеться за людською думкою о. Др. Г. Костельник та до яких доходить осягів.

Автор книжки „Ordo logicus" належить до тих учених, що не можуть спокійно глядіти на ніякі неясності, сумніви, недотягнення чи недоговорення в науці. Коли їх стрінуть в котрійнебудь ділянці, хоч би й принагідно, то їх думка доти буде працювати, доти не заспокоїться, доки врешті не найде ясної розвязки проблєми, доки не розжене всі мряки і не звяже вирішення даної квестії з цілою загальною системою, з цілим своїм світоглядом у всіх точках. До цього наш учений змагає і при тім не вагається вдарити в основи якоїнебудь теорії й її повалити, якщо вона не годиться з признаними ним правдами.

В льоґіці н. пр. був довгий спір, чи сутнім при заключанню і його основою є обсяг чи зміст понять. Наш Автор не міг лишити справу невирішеною і пише рецензовану вже мною (Дзвони ч. 2, 1931) і в багатьох закордонних наукових журналах розвідку „Das Prinzip der Identitätgrundlage aller Schlüsse", в якій ударяє з всією силою в самі основи старої двітисячолітньої аристотелівської льоґічної системи, опертої на обсягу понять. Другою болячкою льоґіки, а теж і теорії пізнання було невідріжнення й часте змішування льоґічного порядку з річевим, внаслідок чого доходило навіть до противорічностей. І тут о. Др. Г. Костельник острим вістрям свого досліду розтинає її — пише розвідку „Ordo logicus", (поміщену о. Ректором Й. Сліпим в „Богословії" 1931 р. й видану осібною відбиткою), де таке розріжнення саме переводить і вказує похибки найвизначніших фільософів задля помішання обох порядків.

Праця та написана для фахівців, а через те для непідготованого читача трудна, а то тим більше, що являється тільки одним розділом з його наукового підручника льоґіки — отже не має свого вступу. Коли би ми дану проблєму порівнали з високою горою, то Автор іде на її шпиль найбільш стрімким узбіччям, але найкоротшим. Автор як вправний в льоґіці турист стрімкої гірської дороги не боїться, але я непідготованих читачів попроваджу на шпиль проблєми іншою дорогою, вправді довшою, але лекшою й мало стрімкою, бо боюся, щоб вони не погубилися по дорозі.

Як відомо, кожне наше представлення, себто образ в уяві, може бути або зображенням, то є таким уявним образом, що відтворює дуже докладно якийсь один предмет зі всіми його і сутніми і припадковими прикметами, або поняттям, це є таким уявним образом, під який підпадає звичайно дуже багато предметів того самого роду і в якім ми уявляємо собі тільки такі сутні прикмети, які посідають всі предмети даного поняття. Н. пр., коли говорю „отсей кінь" і представляю собі в уяві даного коня, якого я бачив зі всіми припадковими прикметами (н. пр. чорна краска, дві білі латки з лівого боку і т. п.) — то це зображення. Коли ж говорю „кінь" і при тім не маю на думці котрогось коня, мені знаного, але маю на думці всіх коней, які тільки на світі існують і при тім в моїй уяві повстає образ, в якім я уявив собі тільки сутні — істотні прикмети для всіх коней (отже 4 ноги, копита, відповідний вигляд, тепла кров і т. п.) — то це поняття.

Ходить тепер про те, чи існує реальний загальний предмет поняття, це значить, чи існує такий реальний загальний предмет, який би посідав тільки сутні прикмети, а припадкових — індивідуальних не посідав, себто, чи існує реально якийсь такий „кінь взагалі", який би не мав припадкових прикмет, це є спеціяльної краски, означених розмірів і т. п., а тільки мав такі властивості, що є питомі всім коням взагалі. Плятон твердив, що так, що дійсно існують реально такі „загальні предмети" такі „коні взагалі", але десь далеко в засвітах і їх назвав він „ідеями". Всі поодинокі предмети на цьому світі є після нього тільки відбитками тих своїх ідей, своїх первовзорів. Після його учня Аристотеля натомість ті ідеї вправді існують, але не в засвітах, а таки в поодиноких предметах — своїх відбитках. В середньовіччю повстали фільос. напрямки, по думці яких загальні предмети існують реально то в самій думці Бога, то знов в думці людей (концептуалізм). Оце приміри змішання порядку річевого з льоґічним.

В першім розділі своєї праці виказує Автор всі ріжниці між льоґічним і річевим порядком. Часто льоґічний порядок покривається з річевим, але в багатьох випадках один від другого дуже далеко відбігає. Н. пр. в льоґ. порядку „ростина" є підрядним поняттям до „орґанічне єство" (т. зн., що предмет одного поняття міститься в обсягу другого поняття) або інш. словами „ростина" є ґатунком „орґанічного єства" і немов від нього походить. Одначе в річевім порядку, як відомо, ростина не походить від ніякого орґанічного єства як такого, бо таке як якийсь загальний предмет не існує; кожна ростина існує сама про себе, а як походить від чогось, то хіба від зерна, з якого виросла, згл. другої реальної ростини з індивідуальними прикметами того самого ґатунку. Це примір ріжниці між обома порядками. Таких ріжниць — нараховує Автор аж 15.

В II. розд. подані історичні приміри змішання обох порядків, це зн. приписання питоменности льоґічного порядку річевому і навпаки. В історії фільософії замітні навіть типи фільософів, котрі ґравітують до льоґічного порядку (раціоналісти), або до річевого (сензуалісти й емпірики). З історичних примірів такого змішання наведені Геракліт (πάντα ῥεῖ), школа елеатська (ἓν καὶ πᾶν), Парменід і Геґель (утотожнення буття з думкою), Зенон з Елеї (розважання над безконечним рядом), Пітаґор (суть речей становить число), софісти (чоловік мірою всіх речей), Плятон і Аристотель (наведена вище їх наука про ідеї), схолястики (essentiae rerum sunt necessariae, aeternae, immutabiles, indivisibiles), Спіноца (ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum; на цій фалшивій засаді опертий доказ монізму Спіноци, який Автор рівночасно поваляє одним махом, вказуючи на фалшивість його найтривкішої основи), Юм (його звісні твердження про пізнання причини й наслідку), врешті Кант, який впровадив синтетичні осуди a priori і застановлявся в своїй „Критиці чистого розуму" передусім над тим, на якій підставі розум може a priori сполучувати присудок з підметом, коли не бачить ніякої індентичности між їх змістами. Сам Кант тієї таємниці властиво не розвязав і за це його вельми критикували, головно віденс. фільософ Брентано. Розвязує її Г. Костельник і вказує, що Кант з м і ш а в с е р е д н и к д у м а н н я (льоґ. порядок) з п р е д м е т о м д у м а н н я (річ. пор.).

Може найцікавішою й найціннішою є третя частина тієї праці, де Автор вияснює парадокси й т. зв. антиномії в математиці. Противорічності, з якими мали до діла математики вже від часів Зенона з Елеї в звязку з безконечними рядами чисел, вияснює Автор влучно тим, що математичне безконечне тільки подумане приймається в реальному світі, форму думання змішується з формою існування, а дальше, що раз те „безконечне" береться в значінню як найбільше число, яке може взагалі бути (infinitum), тим самим як докладно означене, то знову як число безконечно зростаюче, це значить докладно неозначене, пливке, що стало зміняється (indefinitum). Врешті розвязує Г. Костельник і найтрудніший математичний паральоґізм, над яким ломили собі голови передові уми науки як анґлієць Рассель (Russell B., його вступ до матем. фільософії), німець Курт Ґреллінґ (Die Paradoxien der Mengenlehre) й інші. Як відомо в матем. принято, що множина множин не є своїм власним елементом, т. зн. не є множиною самої себе. Заходить питання, чи множина в с і х множин обіймає крім інших множин теж і саму себе, бо якщо ні, то не є множиною в с і х множин. Після Г. Костельника тут справа цілком проста; ціла трудність в тому, що в іншім значінню уживається слова „обіймає" в відношенню до інших множин, а в іншім щодо самої себе. Подібно як торба з оріхами інакше обіймає оріхи (subtinet), а інакше саму себе (obtinet). Мішається тут „обіймає" в значінню льоґічнім, як поняття надрядне (genus) обіймає підрядне (species), і річевім. На тім самім полягають і інші матем. парадокси, які Автор переходить. Вправді до менш більш правильних розвязок дійшов теж Рассель й деякі інші, але зробили вони це в дуже скомплікований спосіб, при помочі надто трудних карколомних пілтомових математичних доказів. Костельник робить це в дуже простий спосіб і длятого, будучи на верху своєї побіди, чемно насміхається з математичних льоґіків, що легковажать льоґіку історичну й психольоґічну. Вони звикли оперувати вже готовими, докладно з гори очеркненими матем. поняттями і ніколи не входять в їх зміст, як це робить психол. льоґіка;

тому й легкі проблеми ще більше запутують при помочі своїх матем. взірців, або й часто попадають в тавтольоґію. В тому й вищість психольоґічної льоґіки над математичною.

Тут зауважимо, що з польських льоґістиків проф. Лєсневський старався розвязати антиномії Расселя (Przegl. filoz. R. 17 (1914), zesz. 1. i R. XXX (1927), zesz. II/III, часть друга) і доходить до розвязки цілком іншими дорогами. — Шкода, що Автор не взяв під свій розгляд теж середньовічнього концептуалізму, бо там змішання обох порядків мабуть найбільш яскраво виступає. Принагідно замічу, що може небезпечно називати осуд сполученням двох понять (стр. 24), бо таке твердження викликало свого часу дискусію (між інш. і в польс. науці), після якої принято, що осуд це тільки порівнання двох понять при помочі „бути" (часами при осуді двох понять взагалі не можна получити, як „коло є квадратове").

„Ordo logicus" — це праця без сумніву небуденна і варта її перекласти на одну зі світових мов та показати, що укр. наука є теж в силі дати розвязку проблем, які є важкими для передових умів Европи.

м-р П. Ісаїв.

Є. Ю. Пеленський.

Бібліоґрафія української бібліоґрафії.

(Продовження)

***263** (Докінчення змісту з позиції 263.; початок змісту гл. під тією ж позицією в 10. ч. „Дзвонів" ц. р. стр. 696). Революція 84, Релігія, Сіль. госп. 85, Спорт, Техніка, Торіф, Червона армія, Шкідники в с.-г. 86. IV. Покаж. літ. для шкіл і курсів 86, V. Пок. змісту період. видань 88, VI. Каталоги 89. Всього 433 позицій].

***264.** — [теж саме] за 1927 рік тамже 1929 3 83-2106 і окр. 38с.

[Зміст: I. Часописи. II. Каталоги вид. 84. III. Спеціяльна біб.: Біб. бібліографії, Бібліотека, 85, Біобібліографія 86, Військова спр., Географія, Дит. літ. Діти. Дніпрельстан, Економіка 90, Стенографія, Жовтн. рев. Історія 91, Комсом. Кооперація, Краєзн. 93, Красне письм. 94, Математика, Медицина, 95, Мистецтво, Мова, Наука на Зах. Укр. Ноп 96, Освіта 97, Партія ком. Політосвіта, Право 98, Преса, книга 99, Природозн. 100, Профрух, Релігія, Сіль. госп. 101, Техніка Черв. хрест 102. IV. Пок. до час. 102, V. Рецензії на бібліогр. праці 104-6].

***265.** — [теж саме] за 1928 рік тамже 1930 4 45 58с і окр.

[Зміст: I. Часописи 45, II. Каталоги 46, III. Спец. б.: Архів, Біб. бібліографій, Бібліотека, Біобібліографія 47, Географія, Дит. літ. Євреї, Економіка 50, Економгеографія, Етнографія, Історія, Кооперація, Краєзнавство 51, Красне письм. Математика, Медицина і Ветеринарія 52, Мистецтво, Мова, Музеї, Право 53, преса 54, Природа, Рев. і роб. рух, Сіль. госп. Статистика, Техніка 55, Цукроварство. IV. Пок. до часописів 56, V. Рецензії на біб. праці 57-8].

266. Сірополко Ст. Список українських бібліографічних покажчиків за останнє десятиліття. „Книголюб" 1931 1 38-41.

267. Кревецький Іван: Нові праці з української бібліографії. „Нова Зоря" Л. 1932. 25ч.

[Примітка: Частинну бібліографію бібліографій за давніший час дає Ясинський 254 та українознавчі покажчики [гляди] Єфремова й ін. Загальні Дорошенко 138 й Левицького 149, за 1914—24 історичний Калиновича, 1926—8 Ясинський 263—5. Пор. ще бібліографію біб. на початку окремих розділів та біобібліографію Калиновича, Маслова й ін. бібліографів.]

Чужі

268. [Praesent Hans] Покажчик бібліологичних друків, що видані в Німеччині з 1914 по 1921 рік. „Укр. Книгознавство" 1922 3 41-9 [за „Sy-

stem. Bibliographie der Wissens. Literatur Deutschlands]...

269. Биковський Л. Книжна справа в Чехословаччині. Спис найголовніших праць з загальної чеської бібліографії і фахової. „Труди УНІК" К. 1926 14-7с.

270. Сірополко Ст. Десятиліття Чехословацької Республики. 1918-28. X — 1928. „Книголюб" 1928 I-II 1-16.

271. Борщак І. Бібліографічні мандрування. „Книга". Відень 1921 4—6.

02 Бібліотекознавство

Загальне.

272. Балика Д. А. Книгокористування. „Бібліот. Зб." 1927 2 84—92с.

273. Гуревич З. Круги читання та бібліографія в кн. „Самоосвітня робота партії та комсомолу в літку" Х. 1927 31—83с.

274. Фрід'єва Н. та Майданський М. Від лівпункту до бібліотеки. К.— 1927 24—7с.

275. Биковський Л. Бібліографія творів по бібліотекознавству на українській мові. Літ.-наук. дод. 6ч до 72ч „Нашого Шляху". Камянець 1920.

276. Козловський В. Бібліотекознавство УСРР за період 1917—1927 рр. „Журнал Б. Б." 2 1928 4, 41с [огляд]

277. М. П. Політосвітня література на Україні за десять років. „Шлях Освіти" 1927. 10 257—60 [м. ін. також про бібліотеки.]

278. Бібліотекознавча література укр. і рос. мовами. „Журнал Бібліот. і Бібліографії" К. 1927 1 149—57с. — 1928 2 134—42с — 1929 3 134—42с — 1930 4 118—30с [теж бібліографія бібліографій.]

279. Бібліотекознавча література чужими мовами, тамже 1 157—64с — 2 142—7с — 3 142—5с — 14 30—3с [теж бібл. бібліографій.]

280. Биковський Л. З'їздові публікації [IV. Міжнар. З'їзд бібліотекарів у Празі] „Книголюб" 1927 1 53—62 2 63 і сл. (Прод. буде).

Надіслані книжки і журнали.

Денис Лукіянович: **За нову школу.** Львів, 1932. 16 ст. 8⁰—відбитка зі „Звідомл. гімн. з укр. м. навч. у Львові за шк. р. 1921/22 — 1931/32. З обсягу педагогіки появляється у нас дуже мало книжок і длятого загал укр. громадянства дуже слабо орієнтується в нових виховних напрямках. Ця книжка саме коротко й звязло орієнтує читача в найважніших проблемах новочасної педагогіки.

Звідомлення держ. гімн. з укр. м. навч. у Львові. за шк. роки 1921/22 — 1930/31 і шк. р. 1931/32. Накл. Батьківського Комітету. Львів 1932, 86 + 14 ст. 8⁰. Звідомлення наших шкіл в теперішніх часах екон. кризи появляються щораз то рідше. То ж тим більше звертає на себе увагу це звідомлення нашої першої і найстаршої гімназії. Коли в статті Д. Лукіяновича „За нову школу" (уміщеній там же на кінці) дістаємо теоретичні вістки про нові напрямні в вихованні, то в звідомленню за шк. р. 1931/32 бачимо, як їх практично переводиться в життя, як ініціятиву в науці пересувається від учителів до учнів, яку привязується вагу до вихов. в шкільних кружках, та як втягається до співпраці й помочі кружок родичів. Ходить тільки про те, якого духа вкладається, чи радше якого духа в наших обставинах можна вложити у ці нові виховні форми. Думаємо, що звідомлення з заведення, в якому підростає молоде українське покоління зацікавить ширші круги нашого громадянства.

Наталія Королева: **Свята Христина** (її життя та діла). Вид. „Вістник" Вінніпег Ман 1930, 16 ст. 16⁰. Вельми цікаво й живо, в белетристичній формі написана книжочка про святу з IV в. по Хр., що походить з Кавказу.

о. Др. Ігнатій Цегельський: **Дещо про Церкви** та Чудотв. ікону Матері Божої в Камінці Струмиловій. Накл. Гр.-кат. Церкви в Кам. Стр. Львів 1932 76 ст. 16⁰. 5 ілюстрацій. Книжочка ця — це витяг з обємистої розвідки автора про укр. рел. та націон. життя у його родинному місті Кам. Струм. Дає вона дуже багато цікавого, старанно опрацьованого матеріялу для справи, яку обговорює, а теж й чимало причинків до історії нашої Церкви взагалі.

(Прод. на 3 стр.окладинк)и.